

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**İHRACAT EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE-İNGİLTERE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

GÜLŞEN YANAR

200031973

Danışman: Doç. Dr. GÜLDENUR ADIGÜZEL ÇETİN

İstanbul, 2024

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZET

Ülkelerin temel arzusu sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Bu bağlamda küreselleşen dünyada ekonomik büyümeyi tetikleyecek ve sürdürülebilir kılacak politikalara ve faaliyetlere yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Hem bilim insanları hem de ekonomi otoriteleri dış ticaretin söz konusu faaliyetler içerisinde olup olmadığı ile ilgili çalışmalar yürütmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracat ve ithalat faaliyetlerinin büyüme ile ilişkisi ampirik çalışmaların da temel sorularını oluşturmaktadır. Bu çalışmada 2004 – 2023 Dönemi için Türkiye’den İngiltere’ye gerçekleştirilen ihracatın Türkiye ekonomisi açısından ekonomik büyümenin dinamiği olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmada Otoresif Dağıtılmış Gecikme Modeli-ARDL modeli kullanılmıştır. Analizleri yapılmıştır ve değişkenler arasında eşbütünleşik ilişki vardır. Türkiye’den İngiltere’ye olan ihracat ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen artış ve azalışlar birbirlerine etki etmektedir sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İngiltere, ARDL Analizi, Ekonomik Büyüme, Dış Ticaret

ABSTRACT

The main desire of countries is sustainable economic growth and development. In this context, research is being carried out on policies and activities that will trigger economic growth and make it sustainable in the globalizing world. Both scientists and economic authorities are conducting studies on whether foreign trade is included in the activities in question. The relationship between export and import activities and growth, especially in developing countries, constitutes the basic questions of empirical studies. In this study, an answer is sought to the question of whether exports from Turkey to the UK for the period 2004 - 2023 are the dynamics of economic growth for the Turkish economy. Autoregressive Distributed Lag Model-ARDL model was used in the study. Analyzes have been made and it has been concluded that there is a cointegrated relationship between the variables, and that the increases and decreases between exports from Turkey to the UK and economic growth affect each other.

Key Words: Türkiye, England, ARDL Analysis, Economic Growth, Foreign Trade

ÖNSÖZ

Bu çalışma İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmada 2004-2023 dönemi için Türkiye'den İngiltere'ye gerçekleştirilen ihracat ile ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığı ihracat ve büyüme verileri incelenerek araştırılmıştır. Bu hedef doğrultusunda, ilgili döneme ilişkin veriler dikkate alınarak, ARDL analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarının yanı sıra ilgili literatür taranmış ve söz konusu literatür sonuçları tablolastırılmıştır. Tez yazım sürecinde ilgi ve desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım ve kıymetli hocam Güldenur Adıgüzel'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yüksek lisans öğrenim sürecim boyunca kıymetli bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren değerli hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın savunma sürecinde jüri olarak bulunan çok değerli Doç Dr. Güldenur Çetin, Doç. Dr. Yunus Özcan, Doç. Dr. Taha Eğri, Doç Dr. Cihat Köksal, Doç. Dr. Canan Özge Eğri hocalarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
TABLolar ve ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
İHRACAT EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE GERÇEKLEŞTİRİLEN İHRACAT BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: 2004-2023 DÖNEMİ. BÖLÜM BİR KAVRAMSAL AÇIDAN DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME.....	3
1.1. Dış Ticaret.....	3
1.2. Geleneksel ve Modern Dış Ticaret Teorileri.....	5
1.2.1. Geleneksel Dış Ticaret Teorileri.....	5
1.2.2. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	8
1.3. Ekonomik Büyüme.....	10
1.4. Geleneksel ve Modern Ekonomik Büyüme Teorileri.....	11
1.5. Dış Ticaret Ekonomik Büyüme İlişkisine Teorik Bakış.....	12
1.5.1. İhracata Dayalı Büyüme.....	13
1.5.2. İthalata Dayalı Büyüme.....	14
BÖLÜM İKİ DIŞ TİCARET PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE.....	14

2.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları.....	14
2.1.1. Türkiye'nin Dönemler Bazında Dış Ticaret Politikaları: 1980 Öncesi Dönem.....	15
2.1.2. Türkiye'nin Dönemler Bazında Dış Ticaret Politikaları: 1980 Sonrası Dönem.....	16
2.2. Verilerle Türkiye Dış Ticareti.....	18
2.3. İngiltere: Dış Ticaret.....	24
2.4. Türkiye- İngiltere Ticari İlişkileri.....	30
BÖLÜM ÜÇ İHRACAT EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE GERÇEKLEŞTİRİLEN İHRACAT'IN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: 2004-2023 DÖNEMİ.....	35
3.1. Literatür Taraması.....	35
3.2. Araştırma Metodolojisi.....	37
3.2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	37
3.2.2. Araştırmanın Kapsamı.....	37
3.2.3. Araştırma Modeli.....	37
3.2.4. Veri Analizi.....	37
3.2.5. Uygulama Sonuçları.....	40
KAYNAKÇA.....	47

KISALTMALAR LİSTESİ

GSYM	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BYK	Bölgesel Yürütme Kurulları
GAAT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	Uluslararası Para Fonu
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
UK	United Kingdom
AT	Avrupa Topluluğu

TABLolar ve ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: 1980-1990 Türkiye Dış Tıcareti (Bin ABD doları).....	19
Tablo2: 1990-2000 Türkiye Dış Tıcareti (Bin ABD doları).....	20
Tablo 3: 2000-2009 Dönemi Türkiye Dış Tıcareti (Bin ABD doları).....	21
Tablo 4: 2009-2019 Dönemi Türkiye Dış Tıcareti (Bin ABD doları).....	22
Tablo 5: 2019-2023 Dönemi Türkiye Dış Tıcareti (Bin ABD doları).....	23
Tablo 6: 2015-2023 Dönemi İngiltere Dış Tıcareti (Bin ABD doları).....	25
Tablo 7: İngiltere İhracatı: Ülkeler Bazında.....	26
Tablo 8: İngiltere İthalatı: Ülkeler Bazında.....	27
Tablo 9: İngiltere İhracatı: İlk On Ürün (Bin Dolar).....	28
Tablo 10: İngiltere İthalatı: İlk On Ürün (Bin Dolar).....	29
Tablo 11: Türkiye- İngiltere ihracatı: 2002-2011.....	31
Tablo 12: Türkiye- İngiltere ithalatı: 2002-2011.....	32
Tablo 11: Türkiye- İngiltere Dış Tıcareti: 2012-2016.....	33
Tablo 12: Dış Ticaret Ekonomik büyüme İlişkisi.....	35
Şekil 1: Değişkenlerin Grafikleri.....	41
Tablo 12: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	41
Tablo 13: Geleneksel Birim Kök Testleri.....	42
Tablo 14: Geleneksel Birim Kök Testleri – Birinci Farklar.....	43
Tablo 15: ARDL Modeli.....	43
Tablo 17: ARDL Kısa Dönem İlişki ve Hata Düzeltme Modeli.....	45

GİRİŞ

Ekonomi biliminin temel sorunu insan ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. İnsan ihtiyaçlarının karşılanması ise fayda temellidir. Tıpkı bireylerin fayda temelli hareket etmesi gibi ülkeler de fayda temelli politikalar izlemektedir. Ülkelerin izlediği fayda temelli politikalar özünde ülkelerde sürdürülebilir ekonomik büyüme, kalkınma, küresel arenada güçlü olma, siyasi istikrar, askeri güç vb. elde etmek için vardır. Ulaşılmak istenen bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi ise özünde güçlü ve istikrarlı bir ekonominin varlığına dayanmaktadır. Güçlü ekonomi ise üretim ile mümkündür.

Üretimin ülke ekonomilerindeki değeri GSYİH ile ölçülmektedir. Bugün büyümenin göstergesi olarak kabul edilen GSYİH’da artış ve özellikle de istikrarlı ve sürdürülebilir bir artış hangi unsurlara bağlı sorusu birçok bilimsel çalışmanın da temelini oluşturmaktadır.

Ekonomik büyümenin sağlanması ve istikrarlı olması hangi koşullara bağlı sorusunu yanıtlamak üzere yapılan çalışmalar dış ticaret faaliyetleri ve büyüme ilişkisi yönünde çok sayıda sonucu içermektedir. Dış ticaret faaliyetlerinin ülke ekonomilerine doğrudan ve dolaylı etkileri sebebiyle de dış ticaret politikaları ülkelerin ekonomiye müdahale için tercih ettikleri temel politikalar arasında yerini almıştır.

Dış ticaret politikalarının önemine binaen ihracata dayalı büyüme modeli ya da ithal ikameci büyüme modeli gibi ekonomi modelleri benimsenmek suretiyle ülkelerde istikrarlı büyüme oranları yakalanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde büyüme açısından ülkeler bazında ihracat faaliyetlerinin ekonomik büyüme ile ilişkisi önemli bir bilimsel araştırma konusu teşkil etmektedir.

Bu çalışmada dış ticaret faaliyetlerinin ekonomi ve ekonomik büyüme ile ilişkisinin öneminden hareketle Türkiye için İngiltere ile olan ihracat faaliyetleri ve büyüme ilişkisi araştırılacaktır. Çalışmada taraf ülke olarak İngiltere’nin seçilme sebebi Türkiye ile olan köklü ticari ilişkileridir.

Çalışmanın birinci bölümünde dış ticaret kavramı, ekonomik büyüme kavramı ve dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran teoriler incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye açısından dış ticaretin gelişimi, İngiltere açısından dış ticaretin gelişimi, Türkiye İngiltere ticari ilişkileri incelenecektir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Türkiye ve İngiltere arasındaki ihracat ile ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığı ekonometrik modeller ile araştırılacaktır.

BÖLÜM BİR

KAVRAMSAL AÇIDAN DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME

1.1.Dış Ticaret

Dış ticaret, uluslararası alanda belirli bir bedel ödenerek mal veya hizmetlerin değişimi, transferleri şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda dış ticaret ülke sınırları dışında iki farklı ülke arasında olabileceği gibi, yakın çağda oluşan küresel entegrasyonlar sonucu ülkeler arasında yapılan serbest ticaret anlaşmaları yolu ile de yapılmaktadır (Köksal, 2016: 15). Bu nedenle dış ticaret ekonomi başta olmak üzere tüm yaşamı etkilemektedir (Adıgüzel, 2011, s.23).

Bazı ülkeler ürün ve hizmetleri üretme konusunda sahip olduğu kaynaklar, teknolojik alt yapı, maliyet, verimlilik gibi noktalarda diğer ülkelere göre daha avantajlı olabilmektedir (Tunç, 2004: 3). Bu bağlamda ülkeler birçok farklı sebeple dış ticaret yapmaktadır. Aşağıda ülkeleri dış ticaret yapmaya yönelten gerekçeler yer almaktadır:

- Fiyat Farklılıkları
- Mal Farklılıkları
- Ülke İçi Üretim Yetersizliği
- İç Talep Karşılandıktan Sonraki Üretimin Değerlendirilmesi
- Sermaye Birikimi Sağlanması

Fiyat Farklılıkları

Fiyat farklılığı aynı ürünü üretebilen iki ülke arasındaki maliyetlerden kaynaklı ürün fiyatının farklı olmasıdır. Bir ülke bir malı bazen diğer ülkelerden daha ucuza mâl edebilir. Böyle durumlarda bu malı daha pahalıya üreten ülke, daha ucuza üreten ülkeden ithal ederek fiyat avantajından yararlanır. Böylelikle ithal mal alan ülke bu mala ödeyeceği maliyeti başka mal üretiminde kullanarak daha fazla kar etmiş olur. Bu yaklaşımı ilk olarak David Ricardo dile getirmiş ve ülkelerin uzmanlaştığı malı üreterek, uzman olmadığı malı ise başka ülkeden alarak daha büyük bir fayda sağlanacağını dile getirmiştir.

Mal Farklılıkları

Bireylerin tercihleri zamanla değişmektedir ve bu sebeple üretimde çeşitlilik açısından daima talep mevcuttur. Ülkelerin ise gerçekleştirdikleri üretimler iç ve dış talebe göre çeşitlilik göstermektedir. Her ülkenin üretiminde ağırlık verdiği ürün grubu da farklı olabilmektedir. Bu noktadan hareketle ülkeler iç talepte kendi üretimlerinden farklı ürünlere olan ihtiyaçları karşılamak sebebiyle uluslararası ticaret yapmaktadırlar.

Ülke İçi Üretim Yetersizliği

Ülkelerin üretim kapasiteleri sermaye yeterliliği, hammadde yeterliliği, tesis yeterliliği ya da teknolojik alt yapı gibi çok çeşitli faktörlere bağlıdır. Söz konusu faktörler sebebi ile her ülkenin tüm üretim alanlarında otarşik olması mümkün değildir. Bu da ülkeleri dış ticarete itmektir.

İç Talep Karşılandıktan Sonraki Üretimin Değerlendirilmesi

Ülkeler bazı üretim faktörlerinde ve üretim sistemlerinde diğer faktör ve sistemlere göre daha zengin bir yapıya sahip olabilmektedirler. Bu sebeple de iç talep karşılandıktan sonra üretim fazlalıkları oluşabilmektedir. İşte söz konusu bu arz fazlası ülkelerin dış ticaret yapma sebepleri arasında yer almaktadır.

Sermaye Birikimi Sağlanması

Dış ticaret faaliyetleri ülkeler için önemli bir gelir kaynağıdır. Özellikle oluşan açıkların kapatılması konusunda ihracat faaliyetleri ülkelerin makroekonomileri için son derece mühimdir. Zira sadece bütçe açıklarının kapanması için değil sermaye birikimi yapılabilmesi için de mühimdir.

Yukarıda ifade edilen sebepler ülkelerin dış ticaret faaliyetlerini yapmaları için geçerli olan temel unsurlardır. Ancak bunlarla sınırlı değildir. Dünya genelinde farklı ülkelere sunduğu faydalar sebebiyle de dış ticaret, yıllar içinde değişim göstermektedir (Josh, 2014). Tıpkı dış ticarete yıllar içerisinde gerçekleşen değişimler gibi dış ticaret teorilerinde de değişimler yaşanmıştır.

1.2.Geleneksel ve Modern Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaret faaliyetlerinin ülkeler açısından özellikle makroekonomi alanındaki önemi, iktisat ile ilgilenen bilim insanları tarafından dış ticaret kavramının ve faaliyetlerinin açıklanması hususunu da gündeme getirmiştir ve tarihsel süreç içerisinde birçok ekonomi bilimci dış ticaretin sebeplerini ve etkilerini açıklamak üzere teoriler geliştirmiştir. Genel olarak bu teoriler geleneksel ve Modern Dış Ticaret Teorileri olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.

1.2.1. Geleneksel Dış Ticaret Teorileri

Coğrafi keşifler ve kolonileşmeler, seyahatler beraberinde ürün hareketliliğini de yani dış ticareti de getirmiştir. Böylece dış ticaret ekonomik yaşamda keskin izler bırakmaya başlamıştır ve bu alanda kuramsal çalışmalar ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2016).

Merkantilist Düşünce

Merkantilizm geleneksel dış ticaret teorileri içerisinde ön plana çıkan ilk teoridir. Dış ticarete ihracatın teşvikini ve ithalatın önlenmesini vurgulamaktadır. Söz konusu ekol 1500-1750 yılları arasında hakim olmuştur (Gerber, 2011, s. 40). Merkantilizm, özünde politik ve politik ekonomi konularıyla ilgilenmiştir (Magnusson, 2007, s.46).

Merkantilistlere göre, zenginlik altın ve değerli madenler ile mümkündür ve altın rezervleri ile ekonomik ve siyasi güç sağlanabilmektedir. Altın stoklarında artış ve ödemeler fazlası sağlamak için devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmuşlardır (Seyidoğlu, 2013). Merkantilizmde altın ve kıymetli maden rezervlerini artırmak için diğer devletlere ihracat yapmak ve dış ticarete hacmin genişletilmesi önemlidir (Parçalı, 2017).

17. yüzyılın sonuna gelindiğinde Merkantilizme karşıt bir görüş ortaya çıkmıştır. Devletin müdahale etmemesi gerektiğine dair görüş özellikle de diğer ülkelerden gelen ve diğer ülkelere giden para akışı konusunda zorunlu düzenleme yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca ürünlerin ülkeler arası dolaşımının tam özgür olması ile birlikte parasal ve mal dolaşımının kendi kendini düzenlemesi fikri ön plana çıkmıştır (North, 1822, s.12-13).

Fizyokrasi

Fizyokrasi, Fransa'da 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve devlet politikalarının doğal işleyişe müdahale etmemesi görüşüne dayanmaktadır. Bütün zenginliğin kaynağının toprak olduğu inancını benimsemektedir (Samuels, 1962). Tıp doktoru olan Quesnay etrafında toplanan Fizyokratlar, Quesnay'ın 60 yaşlarında ekonomik sorunlarla ilgilenmesiyle önemli bir yer bulmuştur (Groenewegen, 2002).

Fizyokrasi'ye göre ekonomi kendiliğinden düzene girecektir ve "Laissez faire laissez passer" yani "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" prensibi geçerlidir. Dış ticareti verimsiz olarak görmüşlerdir ama serbest ticaret yaklaşımını benimsemişlerdir. Bunun sebebi doğal düzeni savunmalarıdır (Bilgili, 2013).

Mutlak Üstünlükler Teorisi

Merkantilistlerin ticaret görüşü Adam Smith tarafından reddedilmiştir ve serbest ticaret ülkelerin zenginlik kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bu görüş çerçevesinde uluslararası ticaret ilk defa bilimsel olarak açıklanmıştır (Smith, 2007, s.400-438).

Mutlak Üstünlükler Teorisi iki ülke arasındaki ticareti açıklamaktadır ve bu iki ülkeyi ise iki mallı olarak modellemiştir. Buna göre iki ülkeden hangisi bu iki maldan birinde daha az verimliyse ya da mutlak bir dezavantaja sahipse, o zaman her iki ülke de mutlak üstün olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalıdır. Bu uzmanlaşma sonucunda ise ülkeler mutlak üstünlüğü olan malı mutlak üstünlüğü olmayan malı alabilmek için diğer ülkeyle değiştirir ve kazanç elde eder. Bu yöntemle kaynaklar mümkün olan en verimli şekilde kullanılmış olacaktır (Salvatore, 2016, s.34-35).

Mukayeseli Üstünlükler Teorisi

Ricardo (1817) karşılaştırmalı üstünlükler teorisini geliştirmiştir ve verimlilik farkının mutlak olmadığını öne sürmüştür. Ricardo'ya göre verimlilik farklılıkları görecelidir ve bu sayede dış ticaret kazançları belirlenebilmektedir (Salvatore, 1990, s. 24). Teori, maliyet farklılıklarından

doğan dış ticareti açıklamada başarılı olmuştur ancak söz konusu maliyet farklılıklarının sebebini açıklayamamıştır (Gerber, 2011, s. 63).

Faktör Donatımı Teorisi ve Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi

1919 yılında İsveçli İktisatçı Eli Heckscher ve 14 yıl sonra ise Bertil Ohlin faktör hususunda çalışmalar yapmışlardır. Bu sebeple teori Heckscher-Ohlin Teorisi olarak da adlandırılmaktadır (Karluk, 2003). Teori 30 yılı aşkın bir süre boyunca dış ticaret literatüründe egemen olmuştur (Ethier, 1984, s. 132).

Faktör Donatımı Teorisinde, her ülkenin farklı faktör donatımına sahip olduğu ve ülkelerin fiziki açıdan bol ama ekonomik açıdan ucuz olan faktörde uzmanlaşması gerekmektedir (Feenstra, 2015, s.26-28).

Faktör Fiyatları Eşitliği ise ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ucuz ve bol faktörde uzmanlaşma yoluyla ürettiği malı ihraç etmesi ve pahalı ve kıt olan faktörün kullanıldığı malı ithal etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu sayede faktör fiyatlarındaki farklılık giderilebilecektir (ztrk, 2009, s.19-21).

Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi

Dış ticaretin serbestleştirilmesi, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaşmalarını sağlamaktadır ve bol olan faktörlerine talep sebebiyle söz konusu faktörlerin fiyatları artmaktadır. Bunun yanı sıra nispeten az bulunan üretim faktörlerine yönelik talep miktarı sebebiyle de bunların fiyatları azalmaktadır. Bu işleyiş ülkedeki gelir eşitersizliklerinin azalmasını sağlayacaktır (Gökalp, Baldemir ve Akgün, 2011).

Rybczynski Teorisi

Rybczynski tarafından ortaya konulmuştur ve uluslararası ticareti yapılan iki mal ve faktör donatımını kapsayan teori, bir ülkenin dünya ticaretinden daha az pay alması ve bu ülkenin faktör yapılarından her hangi bir tanesinde artış olması sonucu o mal da üretim artışına sebep

olacağını ifade etmektedir. Ancak buna karşın kıt malın üretimi azalmaktadır (Rybczynski, 1978: 190-196).

Leontief Paradoksu

Leontief faktör donatımı teorisini test etmiştir, Bunun için ise ABD ekonomisinin, 1947 input-output tablosunu ve yine 1947 yılına ait dış ticaret verileri ile birer milyon dolarlık ihraç ve ithal-ikamesi ürünlerin bulunduğu temsili mal sepetleri oluşturmuştur. Çalışmanın sonucunda ABD'nin sermaye-yoğun malları ithal, emek-yoğun malları ihraç ettiği ortaya çıkmıştır. Ancak ABD söz konusu dönemde dünyanın sermaye zenginliği en fazla ülkesi olarak görülmektedir. Leontief paradoksu ABD'nin işçi niteliği bakımından farklılığı ve üstünlüğü ile açıklamıştır (Leontief,1959:402).

1.2.2. Modern Dış Ticaret Teorileri

Çok sayıda ülke ve mal olan gerçek dünyanın iki ülkeli ve iki mallı modeller ile açıklanamaması sonucunda yeni teoriler ortaya atılmıştır.

Nitelikli İşgücü Teorisi

Donald Beaumont Keasing ve Peter Kenen Nitelikli İşgücü Teorisi'ni geliştirilmişlerdir (Krugman, Obstfeld ve Melitz, 2012). Nitelikli işgücü bakımından zengin olan ülkeler, söz konusu iş gücünü gerektiren mallarda, niteliksiz iş gücü bakımından zengin olan ülkeler ise sahip oldukları emekle ürettikleri mallarda uzmanlaşmaktadırlar (Seyidoğlu, 2015).

Teknoloji Açığı Teorisi

Teori 1961 Posner tarafından geliştirilmiştir. Geleneksel uluslararası ticaret teorilerinde yer verilen her ülkede aynı üretim fonksiyonların bulunmasına ilişkin görüş Teknoloji açığı teorisinde benimsenmemiştir ve reddedilmiştir. Bunun gerekçesi ise ülkelerin teknik bilgi bakımından farklı olmalarıdır (Posner, 1961). Faktör donanımından bağımsız olarak ülkeler teknik bilgi ve yeterlilik farkları sebebiyle ticaret yapabilmektedirler. Bir ülke teknik ilerleme

sağladığında maliyet avantajı da elde edecektir, diğer ülkeler de bu ülkeyi taklit edeceklerdir ve üretim yapacaklardır. Bu döngüde ülkeler ticaret yapacaklardır (Şimşek, 2005).

Ürün Dönemleri Teorisi

Teori 1960'larda Raymond Vernon tarafından geliştirilmiştir ve standardizasyon sürecini odağına almaktadır (Salvatore,1998). İlk evre yeni ürün evresidir ve yeni teknolojiye sahip ülke ihracat yerine iç talebe yönelik üretim yapmaktadır (Dura, 2000). İkinci aşama ülkenin ihracata geçiş aşamasıdır ve üçüncü ve son aşama ise ürünün hem iç piyasada hem de ülke dışında taklit edildiği aşamadır.

Ölçek Ekonomileri Teorisi

Teorinin temelinde geniş iç piyasası olan ülkelerin ölçek ekonomilerinden faydalanmasıyla üretimde azalan maliyetler elde edebilmeleri olgusu yer almaktadır. İçsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Diğer firmaların üretim ölçeklerinden bağımsız olmak üzere bir firmanın kendi üretim ölçeğinde meydana gelen genişleme sayesinde ortalama maliyetlerde gerçekleşen düşme içsel ölçek ekonomisini ifade etmektedir. Dışsal ölçek ekonomisi ise bağlı olunan endüstrinin üretim ölçeğinde tüm olarak meydana gelen artma sonucunda her bir firmanın ortalama maliyetlerinde gerçekleşen düşmeyi ifade etmektedir.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Benzer tercihler bir ürün için ihracatçı olan ülke ile benzer özelliklerde farklı bir ülkenin söz konusu ürünü satın almak isteyen tüketicilerinin tercihler bakımından benzerliğini ifade etmektedir (Aksu, 2014). Teori Burenstam Linder 1961 yılında geliştirilmiştir ve dış ticareti, kişi başına düşen gelir farkları ile açıklamaktadır (Karluk, 1998). Buna göre (Aksu, 2014);

- Benzer gelir düzeyine sahip ülkeler, benzer zevklere sahiptir,
- Ürünler farklılaştırılmıştır. (Homojen olmayan, zevklerin ve ölçek ekonomilerinin özellikle önemli olduğu sanayi ürünleri ticareti),
- Ölçeğe göre artan verimler geçerlidir.

Monopolcü Rekabet

Geleneksel dış ticaret teorileri tam rekabet varsayımı dahilinde işlemektedir. Ancak Bu teoride aksak rekabet koşullarının var olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, ürünler homojen değildir ve farklılaştırılmışlardır. Teori, iki yönlü ticaret ve ölçek ekonomileriyle açıklanmaktadır (Helpman, 1981).

1.3. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme kavramı makro iktisadi açıdan en mühim unsurlardan birisidir ve ülkelerin küresel arenadaki en önemli ekonomik güç göstergesidir. Ana hatları ile ekonomik büyüme kavramı, ülkenin belli bir zaman dilimi içerisinde üretim kapasitesi ile üretilen mal ve hizmet miktarında meydana gelen artış olarak tanımlanmaktadır.

Çok sayıda unsur ekonomik büyüme kavramı üzerinde etkili olmaktadır. Başta doğal kaynaklar ve iş gücü olmak üzere, sermaye ve teknolojik gelişmeler ve hatta ülkelerin siyasi yapıları da ekonomik büyüme üzerinde etkili olmaktadır. Ancak ana hatlarıyla ekonomik büyümenin gerçekleşme yolları iki tanedir ve ya üretim kapasitesinin genişlemesi ya da üretim faktörlerinde artış meydana gelmesidir.

Yukarıda ifade edilen gerekçeler ışığında Gayr Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ekonomik büyüme göstergesi olarak kabul edilmektedir. GSYİH nominal ve reel olmak üzere iki biçimde ifade edilmektedir. Nominal gayri safi yurtiçi hasıla; bir ekonomideki belirli bir yıl içerisinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin, söz konusu üretim yılının fiyatları kullanılarak hesaplanması sonucu oluşmaktadır (Krugman ve Wells, 2006).

Reel GSYİH ise üretim yılı ile değil baz yıl dikkate alınarak gerçekleştirilen heaplama sonucu elde edilmektedir ve ülke sınırları içerisinde belirli bir zaman dilimi içerisinde yapılan nihai mal üretimini kapsamaktadır (Ünsal, 2007). GSYİH'nın farklı mevcudiyetleri olduğu gibi ekonomik büyümenin de vardır. Ülkeler birbirinden farklı gelişim göstermekte ve farklı özelliklere sahip olarak var olmaktadır. Bu nedenle de her ülkenin büyüme modeli birbir diğer ülkelerle ayı olmamaktadır. Aşağıda büyüme türlerine yer verilmektedir (Kesgingöz ve Burak, 2022):

- Spontane Büyüme: Devletin ekonomiye müdahalesi en az düzeydedir.
- Planlı Büyüme: Mevcut kıt kaynakların kullanımı planlanmaktadır.
- Kapalı Büyüme: Dış ticaret azdır ve mal üretimi yurtiçinde gerçekleşmektedir.
- Açık Büyüme Liberalleşme yoluyla dışa açık bir ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.
- Durgun Büyüme: Kişi başına düşen gelir sabittir ve bu sebeple de büyüme oranı durgun bir eğri meydana getirmektedir.
- Dengeli Büyüme: Sektörler arası iş birliği mevcuttur.
- Dengesiz Büyüme: Büyümede başarısızlık söz konusudur.
- Üstel Büyüme: Nüfus artışı kontrolsüzdür ve kontrol edildiğinde gerçekleşmektedir.
- İşsiz Büyüme: Nüfus artışı sebebiyle işsizlik vardır ancak büyüme söz konusudur.
- Acımasız Büyüme: Büyümenin olumlu etkileri herkese eşit yansımamaktadır.
- Sessiz Büyüme: Sosyal, kültürel, bireysel v.b. alanlarda bir düzen haiz olmamasına rağmen büyüme vardır.
- Köksüz Büyüme: Büyüme sürecinde toplumsal yozlaşma.
- Geleceksiz Büyüme: Büyüme yenilenemeyen kaynaklarla gerçekleşmektedir.

Ekonomik büyüme türlerinin çeşitliliği olduğu gibi, büyüme teorileri de farklılık göstermektedir.

1.4. Geleneksel ve Modern Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme iktisat bilimi ile ilgilenenlerin ve ülke yönetimlerinin odak noktasını oluşturan unsurlardan biridir. Büyümeyle etkileyen unsurlar, büyümeden etkilenen aktörler ve ekonomik büyüme ile gerçekleştirilmek istenen hedefler ekonomi politikası belirleyiciler ve uygulayıcılar için son derece önemlidir. Tarihsel süreç içerisinde ekonomik büyüme kavramı ifade edilen gerekçelerden ötürü birçok teorinin merkezinde yer almıştır. Özellikle kriz dönemleri ki küresel çaplı finansal krizler başta olmak üzere ekonomik büyüme hedeflerine ulaşılmasını sağlayacak teorilerin çıkış noktası olmuştur.

Ancak ekonomik büyüme kavramının iktisat biliminin konusu olması klasik iktisat ekolü ile başlamıştır ve Adam Smith büyümeyle teorik olarak ele alan ilk iktisatçıdır (Smith, 2008). Smith'e göre, iş bölümü ve sermaye birikimi büyümenin temel faktörleridir ve emekteki verimlilik işbölümü ile artmaktadır (Ahi Evran Üniversitesi, 2024). Söz konusu emek

verimliliği artışı ekonomide hasıla artışına sebep olacaktır. Bu hasıla artışı ile ülke zenginleşecektir ve refah artışı söz konusu olacaktır (Aksu, 2014).

Ekonomik büyümenin merkezine refahı alan ve refahın da nüfus ve gıda arzı ilişkisi ile mümkün kılınabileceğini ifade eden ise Malthus olmuştur. Malthus sağlık alanındaki yenilikler sayesinde ölüm oranlarında azalma gerçekleştiğini, doğum oranlarının ise sabit kaldığını ifade etmiştir. Ancak buna rağmen doğum oranlarının yüksek olduğunu ve gıda arzının ise sabit kaldığını ifade etmiştir (Malthus vd., 1992).

Ricardo, büyümenin ilk etapta kendiliğinden ve otomatik gerçekleştiğini ancak daha sonra ekonomide durgunluk olacak görüşünü ifade etmiştir. Mukayeseli maliyetler ya da üstünlükler teorisinden yola çıkarak toplam üretimin artırılabilirliğini ve bu sayede büyümenin nisbi olarak gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Buna göre Ricardo büyüme teorisinin temel kısıtları aşağıdaki şekildedir (Aksu, 2014):

- Tam rekabet,
- Tam istihdam,
- Devletin ekonomik hayata karışmaması,
- Tarımda azalan verimler kanununun geçerliliği,
- Ücretler kısa dönemde emek arz ve talebine bağlıdır, uzun dönemde asgari geçim düzeyine bağlıdır.

1.5. Dış Ticaret Ekonomik Büyüme İlişkisine Teorik Bakış

Dış ticaret faaliyetlerinin ülkelerin makro ve mikro ekonomik yapıları ve bu yapıların işleyişleri üzerindeki etkileri ekonomi biliminin konusu içerisinde yer almaktadır. Ancak ekonomi bilimi dahilinde dış ticaret faaliyetlerinin incelenmesi ilk aşamada Adam Smith tarafından 1776'da yayımlanan "Ulusların Zenginliği" eseri ile başlamıştır. Bu sebeple dış ticaret ve ekonomi ilişkisinin bilimsel temelleri Adam Smith tarafından atılmıştır demek mümkündür.

Adam Smith'in dış ticarete bilimsel yaklaşımı ilk olsa da son değildir. Smith ile başlayan dış ticaretin bilimsel olarak açıklanması süreci bugün de devam etmektedir. Özellikle ekonomik

büyümeyi açıklamak üzere kurgulanan çalışmalar ve teoriler dış ticaret faktörünü önemli bir noktadan ele almaktadır.

Smith'e göre dış ticaret ekonomik büyüme için iki yolla etkilemektedir. Bunlardan bir tanesi üretim ölçeği ile gerçekleşirken, söz konusu üretim artışıyla birlikte işbölümü gelişmektedir. Bir diğer husus ise Arz Fazlası Teorisi'dir. "dış ticaret büyümenin itici gücüdür" görüşü bu teoriden hareket etmektedir ve ekonomide bulunan toprak fazlası, ulusal talepteki darlık sebebiyle dış ticarete artışa neden olmaktadır (Topcu, 2017).

Ricardo ise, ülkelerin kıt kaynaklarının dış ticaret ile daha verimli sektörlerle yönlendirilebileceğini savunmaktadır. Dış ticaret ekonomik büyüme ilişkisine gerek klasik büyüme teorileri gerek modern büyüme teorileri açıklama getirmeye çalışmıştır. Ancak bugün dahi ülkeler ya da politikalar bazında dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi tek tip bir açıklamaya sahip değildir. Modern ya da diğer adı ile Yeni Ekonomik Büyüme Teorileri, teknolojik değişimin içsel olduğunu ve sadece dış ticaret yapılan ülkelerde yayılmasının mümkün olduğunu belirtmişlerdir (Zahonogo, 2016).

Görüldüğü üzere dış ticaret ekonomik büyüme ilişkisine farklı açılardan yaklaşan teori ve modeller mevcuttur. Özellikle günümüzde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunup bulunmadığı ya da ilişki bulunuyorsa ilişkinin yönü ve etkileri ampirik çalışmalarla da araştırılmaktadır. İyimserler ve şüpheçiler olarak tanımlanabilecek iki kesim bu ilişkinin açıklanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir. İyimserlere göre dış ticaret, özellikle de ihracat ekonomik büyüme açısından motor olarak ifade edilmektedir (Krueger, 1997). Şüpheçiler ise dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında yeterli nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığını ifade etmektedirler (Rodriguez ve Rodrik, 2000).

1.5.1. İhracata Dayalı Büyüme

İhracata Dayalı Büyüme Modeli'nde itici güç ihracattır ve Milli Geliri artırmanın yolu olarak ihracatı artırmak kabul edilmektedir. Bu modele göre büyüme, ekonomiler için üretim ve istihdamındaki büyümenin temel belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Söz konusu görüş ise 3 temel hususa dayandırılmaktadır. İlk olarak ihracattaki artış sayesinde dış ticaret çarpanı vasıtası ile üretim hacminde genişleme yaratılacağı beyan edilmektedir. İkinci olarak, ihracat sayesinde kazanılan dövizin sermaye malları ithalatında kullanılması ile ekonomik büyüme

sağlandığı belirtilmektedir. Üçüncü ve son olarak ise ihracat pazarındaki hacim ve rekabet sebebiyle ölçek ekonomileri ile teknolojik ilerleme ve yayılmalar oluşmaktadır (Yiyit, 2011).

İhracata dayalı büyümeye modelini araştıran ve savunan çalışmalar dışa kapalı ekonomi politikalarına ilişkin eksik tarafları vurgularken, ülke ekonomilerinin dış ekonomiye açılması yönünde strateji izlemektedirler (Carbaugh, 2002). Bu hipotezde temel dayanak ise ihracat için üretimin verimliliğinin artırılması sayesinde büyümeye daha çok gelir kazandırılmasıdır. Buna göre bir üretim fonksiyonu açıklayıcı değişkendir ve ihracatla belirtilir (Zuniga, 2000).

1.5.2. İthalata Dayalı Büyüme

İhracat- büyüme ilişkisinde olduğu gibi ithalat faaliyetinin de ekonomik büyüme ile ilişkili olup olmadığı ya da ilişkinin yönüne ampirik çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların temelinde yatan sorulardan bir tanesi de ithalatın ekonomik büyümeyi tetikleyip tetiklemediğidir. Bu bağlamda “İthalat milli geliri arttırır mı?” sorusunun cevabının araştırılması gerekmektedir. Buna göre ithalat artışı sonucunda ulusal gelirden azalma ve beraberinde ise büyüme hızının düşmesine sebep olan bir etki beklenmektedir. Bunun temelinde ise GSYİH hesaplamasında kullanılan eşitlik yer almaktadır (Berber ve Baday Yıldız, 2011):

$$\text{GSYİH} = \text{Özel Tüketim Harcamaları} + \text{Kamu Tüketim Harcamaları} + \text{Brüt Yatırım Harcamaları} + \text{İhracat} - \text{İthalat}$$

BÖLÜM İKİ

DIŞ TİCARET PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE

2.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları

Ülkelerin ticari açıdan buldukları konum, ticari ilişkileri hatta dış ticaret hacmi, ülkelerin küresel arenadaki güç düzeyleri üzerinde son derece etkilidir. Mevcut konumlarının dış ticaret ilişkileri ve aktifliklerinden etkilenmesi yüksek düzeyde söz konusudur. Bu durum ülkelerin

iktisat politikaları içerisinde dış ticaret politikalarına da yer verilmesine sebep olmaktadır. Hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler dış ticaret politikalarını gerek makroekonomi gerekse de mikroekonomi yapısına etki etmek üzere kullanmaktadırlar. Bu bağlamda Türkiye de iktisat politikaları içerisinde dış ticaret politikalarına gereken önemi atfeden ülkeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümü içerisinde Türkiye'nin dış ticarete dair politika uygulamaları ele alınacaktır.

2.1.1. Türkiye'nin Dönemler Bazında Dış Ticaret Politikaları: 1980 Öncesi Dönem

Türkiye açısından dış ticaret politikalarını en az iki temel döneme ayırmak doğru olacaktır. 1980 öncesi dönem ve 1980 sonrası dönem biçiminde Türkiye dış ticaret politikalarının ele alınması ülkede uygulanan politikaları ve değişim sürecini daha iyi anlamayı sağlayacaktır.

1980 öncesi dönem değerlendirildiğinde korumacı bir yaklaşımın ilgili sürece hakim olduğu açıkça görülmektedir. Bu süreçte dünya genelinde korumacı politikalara başvurulduğu da görülmektedir.

Türkiye açısından 1923-1929 dönemi Lozan Antlaşması'nın yanı sıra Ticaret Sözleşmesi sebebiyle 5 yıl için Türkiye'nin dış iktisat politikalarını uygulamasına engel teşkil etmiştir. Buna göre ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasının yanı sıra yenilerinin uygulanmaması ve tarifelerde değişiklik olmamasının 5 yıl süresine sağlanmasını söz konusu olmuştur (Boratav, 2006).

Sanayileşme odaklılıkla birlikte korumacı politikalar dahilinde kumaş, şeker vb. ürünlerin ithalat vergileri artırılmıştır (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013). 1929 yılında yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri Kanunu ile dış ticaret korumacı bir yapı kazanmıştır (Tezel, 2020:194).

Öte yandan özellikle 1929 Büyük Buhran ülkelerin dış ticaret faaliyetlerine ve ekonomik politikalara ilişkin bakış açısını etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesidir. Büyük Buhran sonrası yürürlüğe giren gümrük tarifeleri ile ticaret kesimi korumacı ve vergi gelirini artırıcı politikalardan hoşnutsuzluk duymuştur ve serbest ticaret düzenine ait kâr ve risk algıları değişmiştir (Kuruç, 2011).

İthal ikameci sanayileşme modelinin başlangıcı açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye için 1930'lu yılları baz almak mümkündür. 1930 dönemi Hükümeti dış ticarete kontrol ve

denetime ağırlık vermiştir. 1930 dönemi mamul gıda, giysi ve bir takım tüketim malzemeleri için ithalat yasaklanmıştır (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013). 1929 yeni Gümrük Kanunu ve 1930 Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile ithalatta kısıtlama ve denetleme imkanı oluşmuştur (Hershlag, 1968).

1930'lu yıllarda İthalat yasakları, takas ve kliring anlaşmaları ile kontenjan kısıtlamaları Türkiye'nin dış ticaret açığını kapatabilmek için başvurduğu hususlardır (Yaşa, 1980). II. Beş Yıllık Sanayi planı da bu dönemde hazırlanır ancak uygulanamaz ve 1950 dönemine kadar süren korumacı politikalar Demokrat Parti döneminde terk edilmiştir. Fakat uygulanan politikalar döviz ihtiyacında da artışı beraberinde getirmiştir. Özellikle ithalatın artması sonucunda tekrar korumacı ve ithal ikameci politikalar gündeme gelmiştir (Karakaş, 2021).

10 Ağustos 1950'de alınan Bakanlar Kurulu kararı sonucunda liberal bir ithalat politikası izlenmesine ilişkin duyuru yapılmıştır ve ithalat %65 oranında libere edilirken, bir takım ihracat kısıtlamaları azaltılmıştır (Yaşa, 1980).

Uygulanan Liberal politikalarından 1954 yılından sonra uzaklaşmıştır ve devlet kontrolü artarak, 1958 yılına gelindiğinde istikrar kararları alınmıştır (Keyder, 2010:167). Söz konusu dönemde 11704 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile dış ticarete korumacılık terk edilmiştir (Boratav, 2019).

1960'lı yıllarda ise planlı dönem başlamıştır ve ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikaları benimsenirken, ekonominin dışa bağımlılığı artmıştır (Görmezöz, 2007). "Planlı Kalkınma Dönemi"ne geçilmesi ile birlikte "İthal İkameci" politikalar benimsenmiştir.

2.1.2. Türkiye'nin Dönemler Bazında Dış Ticaret Politikaları: 1980 Sonrası Dönem

1980 yılına kadar Türkiye, İthal ikameci sanayileşme politikası olarak bilinen içe dönük büyüme yaklaşımı benimsemiştir. 1980 yılında "24 Ocak Kararları" olarak bilinen adım atılmıştır. Kararlar ile Türkiye'ye serbest bir pazar anlaşması sağlamak ve dış ticarete genişleme hedeflenmiştir. Program ile ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası terk edilerek, ithalat serbestleştirilmiştir ve ihracatın teşvik edilmesine ilişkin politikalara ağırlık verilmiştir. İhracata dayalı büyüme stratejisi uygulanmaya başlamıştır ve ülkenin ihracat gelirlerinde artışlar yaşanmıştır (Ateş, 2005). Kararlar ile benimsenen yeni ekonomi politikası

serbest dış ticaret politikasıdır ve bu politikayla ithal ikamesine dayalı sanayileşme yerini ihracata yönelik sanayileşmeye bırakmıştır (Subaşı Ertekin ve Kutlu, 2000).

1981-1988 dönemi Türkiye için liberalizasyon programında ilk aşaması olarak görülmektedir ve 1989'da dış sermaye girişlerinin serbestleştirilmesiyle ikinci aşama başlamıştır. İlk dönem ihracatı teşvik dönemidir. Yani döviz ve doğrudan ihracat sübvansiyonları araçları kullanılmıştır (Ercan,2000).

1985 yılına gelindiğinde V. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi başlamıştır. Bu planda hem ihracatın özendirilmesi hem de döviz kazandırıcı faaliyetler odak olmuştur. Plan'da ayrıca serbest döviz kuruna geçiş de ön görülmüştür. İhraç ürünleri tanıtımı ve potansiyel Pazar araştırması planın konuları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca ihracat rejimlerinde istikrar ve ihracat kredi, ihracat kredi sigorta sistemleri de plan dahilinde vurgulanmıştır (Subaşı Ertekin ve Kutlu, 2000).

1990-1994 dönemi VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemidir ve kambiyo rejimin daha da liberalleştiği bir süreçtir. Dolaylı ihracat teşviklerine ağırlık verilmesi, ihracatçılara rekabeti engelleyici unsurları aşmalarında destek verilmesi, yeni pazarlara girişin özendirilmesi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır (DPT, 1989).

Ayrıca VI. BYK Planı'nda dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesi ve basitleştirilmesi hususundaki çalışmalara devam edilmesi temel vurgular arasındadır ve sektörler bazında da ihracata yönelik hedefler belirlenmiştir. Dış ticaret hacminin GSMH içindeki payının artırılmasının yanı sıra ürün ve pazar çeşitlendirilmesi hususunda da çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Özellikle tarımsal ürünlerin ihracatının geliştirilmesi ve madencilik sektöründe, işlenmiş mal ihracatının artırılması hedeflenmiştir (DPT, 1989).

VII. Plan dış ticaret açısından diğer planlara benzer hedefler içermekle birlikte farklı hususlara da vurgu yapmıştır. 1996-2000 dönemini kapsayan planda, Türk dış ticaret politikası ile AT'nin ortak ticaret politikası arasında uygulama amacıyla kurulmuş olan Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu ile İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemlerim Değerlendirme Kurulunun etkili çalışmasının sağlanması temel hedefler arasında yer bulmuştur. Dış ticarete yönelik düzenlemelerde uluslararası yükümlülüklerin dikkate alınması vurgusu planda önemli yer tutmaktadır (SBB, 2024).

Yine plan çerçevesinde GATT ve AT ilke ve kurallarına uygun ithalat düzenlemeleri özellikle haksız rekabet ile ülke standartları ve sağlık koşullarına uygunluk açısından odak noktası haline getirilmiştir (SBB, 2024).

2000 yılı ile başlayan süreç Türkiye açısından oldukça zorlu bir süreç olmuştur. Türkiye, 2000 Kasım, Şubat 2001’de peş peşe krizler yaşamıştır. Yine küresel arenada ise 2008 küresel finans krizi yaşanmıştır. Kriz öncesi süreçte ithalat giderlerindeki sürekli artış ve ihracat gelirlerinin azalması dış ticaret açığını sürekli artış haline getirmiştir.

2000 ve 2001 krizlerinden sonra 2001 Mayıs’ta Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konmuştur. 2002 yılından itibaren üç yıl uygulanmak amacıyla IMF ile 18. stand-by anlaşması imzalanmıştır ve 2005 Mayıs’ta ise 19. stand-by anlaşması gerçekleştirilmiştir.

Sürdürülebilir ihracat artışı amacıyla İhracat Stratejik Planı hazırlanarak, 2004 yılı Ocak ayında yürürlüğe konulmuştur ve ihracata yönelik tüm faaliyetlerin ortak mutabakatla belirlenmesi esasına dayandırılmıştır. 2006 yılında “sürdürülebilir ihracat artışı sağlayacak rekabetçi yapıyı geliştirmek” amacı ile İhracat Stratejik Planı 2007-2009 için çalışmalara başlanmıştır (Hacıoğlu, 2009).

2.2. Verilerle Türkiye Dış Ticareti

Türkiye dış ticareti daha önceki bölümlerde ifade edilen dış ticaret politikası hedefleri ve uygulamaları doğrultusunda hacim olarak da dönemlere göre değişim göstermiştir. Özellikle serbest ticaret ve korumacı politikaların uygulandığı dönemlerde ve bunların yanı sıra ekonomik kriz dönemlerinde dış ticaret faaliyetlerinin hacim olarak genişleme ya da daralma göstermesi ekonominin makro mevcudiyeti üzerinde de etkili olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye açısından dış ticaret faaliyetlerinin verilerle incelenmesi yapılacaktır.

Tablo 1: 1980-1990 Türkiye Dış Ticareti (Bin ABD doları)

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DIŞ TİCARET HACMİ (\$)
1980	2.910.122	7.909.364	10.819.486
1981	4.702.934	8.933.374	13.636.308
1982	5.745.973	8.842.665	14.588.639
1983	5.727.834	9.235.002	14.962.836
1984	7.133.604	10.757.032	17.890.636
1985	7.958.010	11.343.376	19.301.386
1986	7.456.726	11.104.771	18.561.497
1987	10.190.049	14.157.807	24.347.856
1988	11.662.024	14.335.398	25.997.422
1989	11.624.692	15.792.143	27.416.835
1990	12.959.288	22.302.126	35.261.413

Kaynak: Çevrimiçi, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>, E.T.: 20.04.2024

Ocak 1980 Kararları Türkiye dış ticareti için bir dönüm noktası olmuştur. Ocak 1980 kararları öncesi ve sonrası birlikte değerlendirildiğinde ihracat ve ithalat hacimleri arasında oldukça büyük bir fark bulunduğu görülmektedir. İthalat hacmi ihracat hacminin yaklaşık olarak 3 katı büyüklüğe sahip olmakla birlikte denge ithalattan yana bozulmuştur. 1981 yılı ihracat değerinin artış gösterdiği ancak buna kıyasla ithalat değerinde de artış görülen bir yıl olması sebebiyle dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre yüksektir. 1982 yılı ihracatta çok büyük hacim artışı yaşanmayan, 1983 ise düşüş yaşanan yıllardır. Keza ithalat hacmi de 1982 yılında düşüş yaşamıştır bir önceki yıla kıyasla. 1984 ihracat hacminin bir önceki yıla oranla düştüğü ancak ithalat hacminin arttığı bir yıl olmuştur.

Bu dönemde yaşanan krizler ve etkileri aşılmaya çalışılırken, Neoliberal ekonomi politikalarına geçilmiştir ve üretim yoğunluğu kamudan özel kesime kaymıştır. Dış ticaret

engelleri kaldırılmıştır ve dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde değişiklikler yapılmıştır. (Yükseler, 2009).

Tablo2: 1990-2000 Türkiye Dış Ticareti (Bin ABD doları)

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DIŞ TİCARET HACMİ (\$)
1991	13.593.462	21.047.014	34.640.476
1992	14.714.629	22.871.055	37.585.684
1993	15.345.067	29.428.370	44.773.436
1994	18.105.872	23.270.019	41.375.891
1995	21.637.041	35.709.011	57.346.052
1996	23.224.465	43.626.642	66.851.107
1997	26.261.072	48.558.721	74.819.792
1998	26.973.952	45.921.392	72.895.344
1999	26.587.225	40.671.272	67.258.497
2000	27.774.906	54.502.821	82.277.727

Kaynak:Çevrimiçi,<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>, E.T.: 20.04.2024

1990 yılı sonrası yaşanan stagflasyon, istikrarsız büyüme, artan kamu borçları ve en nihayetinde ise 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz dış ticaret faaliyetlerini de derinden etkilemiştir. 1991-1992 yıllarına bakıldığında dış ticaret hacminde artış yaşandığı görülmektedir. Ancak 1990 yılı ile kıyaslandığında ithalat hacminde ciddi bir azalma dikkat çekmektedir. İlerleyen yıllarda Türk lirasının değer kazanması ile ithalat hacminde ani ve yüksek bir artış meydana getirmiştir. Cari açığı dengeleme çabaları sonuç vermemiştir. Gümrük Birliği Anlaşması ile Türkiye açısından büyük bir liberalleşme adımı atılmıştır ve Türkiye'nin ihracat ve ithalat oranları artırmıştır (Akdoğan ve Doğan, 2018).

2000 yılı Türkiye açısından zorlu bir ekonomik yapının hakim olduğu ve krizlerin tetiklendiği bir dönemi ifade etmektedir. Özellikle ithalat oranında ciddi bir artış yaşanması açığın

büyümesine sebep olmuştur. İthalatta yaşanan büyük oranlı artış, dış ticaret hacminin ithalattan yana yükselmesine sebep olurken, bir önceki yıla oranla ihracatta yaşanan artış ithalatı karşılamaya yeterli olamamıştır.

Tablo 3: 2000-2009 Dönemi Türkiye Dış Ticareti (Bin ABD doları)

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DIŞ TİCARET HACMİ (\$)
2000	27.774.906	54.502.821	82.277.727
2001	31.334.216	41.399.083	72.733.299
2002	36.059.089	51.553.797	87.612.886
2003	47.252.836	69.339.692	116.592.528
2004	63.167.153	97.539.766	160.706.919
2005	73.476.408	116.774.151	190.250.559
2006	85.534.676	139.576.174	225.110.850
2007	107.271.750	170.062.715	277.334.464
2008	132.027.196	201.963.574	333.990.770
2009	102.142.613	140.928.421	243.071.034

Kaynak:Çevrimiçi,<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>, E.T.: 20.04.2024

2000-2001 dönemi Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörü açısından oldukça olumsuz bir süreci ifade etmektedir. Ancak dış ticaret açısından bakıldığında 2001 yılında bir önceki yıla kıyasla ithalat hacminde çok büyük bir daralma yaşanırken ihracat hacmi ise ithalattaki değişim oranı kadar yüksek olmasa da artış yakalamıştır.

2001 yılında dış ticaret açığının artışı yaşanan gelişmelere rağmen önlenememiştir. Ekonomik daralma ve refah kaybı sonucunda IMF tarafından hazırlanan uzun dönem programı ile ekonomide denetleme mekanizmasının kurulması amaçlanmıştır ve krizin ana kaynağı olarak görülen bankacılık sektöründe bir takım düzenlemeler yapılarak, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur (Pamuk, 2014).

2002 yılı dış ticaret hacminin artış gösterdiği ve 2003 yılı ise ekonominin toparlanma sürecine girdiği yıllar olmuştur. 2003 yılında ihracat hacminde önemli bir artış yaşanırken 2004 yılı 2003 yılına kıyasla ihracatın daha yüksek oranda artış gösterdiği yıl olmuştur. 2008 küresel finans krizine kadar ekonomide bir istikrar ortamının sağlandığını söylemek mümkündür. Ancak 2008 küresel finans kriziyle tüm dünya ekonomileri derin bir darbe almıştır.

Yaşanan krizin asıl etkileri 2009 yılında tüm Avrupa ülkelerinde görülürken, dalga dalga dünyaya yayılmıştır. Türkiye'nin de 2008 yılına oranla 2009 yılında ihracat hacminde daralma yaşanırken, ithalat hacmi de ciddi oranda azalmıştır.

Tablo 4: 2009-2019 Dönemi Türkiye Dış Ticareti (Bin ABD doları)

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DIŞ TİCARET HACMİ (\$)
2010	113.883.219	185.544.332	299.427.551
2011	134.906.869	240.841.676	375.748.545
2012	152.461.737	236.545.141	389.006.877
2013	151.802.637	251.661.250	403.463.887
2014	157.610.158	242.177.117	399.787.275
2015	143.838.871	207.234.359	351.073.230
2016	142.529.584	198.618.235	341.147.819
2017	156.992.940	233.799.651	390.792.592
2018	167.920.613	223.047.094	390.967.708
2019	171.464.944	202.704.319	374.169.263

Kaynak:Çevrimiçi,<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>, E.T.: 20.04.2024

2010 yılı 2009 yılına oranla dış ticaret hacminin arttığı bir yıldır ve Türkiye'de vergi muafiyeti, ihracatçıya yönelik kredi destekleri, yeni yatırım teşvik mevzuatı v.b. uygulamalar ile dış ticaret ve yabancı sermayenin artırılması hedeflenmiştir (Uygun, 2010). 2011 v 2012 yılları dış ticaret açığının ilgili döneme kadar görülen en yüksek seviyelere ulaştığı yıllardır. 2013 yılında ihracat hacminde düşüş yaşanırken, ithalat hacmi artışını sürdürmüştür.

2014 yılı dengelerin ihracattan yana artış ile de düzelemediği ancak ithalat hacminde az da olsa düşüşün görüldüğü yıllardır. Seyreden yıllar olan 2015 ve 2016 yıllarında da art arda

ihracat hacminde düşüşler yaşanmıştır. Ancak 2017 yılı ihracat hacminin ve beraberinde de dış ticaret hacminin yükseldiği bir yıl olmuştur. 2019 yılı dış ticaret hacminin düştüğü ve ithalat oranında da düşüş görülen bir yıldır.

Tablo 5: 2019-2023 Dönemi Türkiye Dış Ticareti (Bin ABD doları)

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DIŞ TİCARET HACMİ (\$)
2020	160.656.652	209.534.324	370.190.976
2021	213.598.368	260.682.217	474.280.585
2022	235.247.081	342.209.949	577457030
2023	232.215.312	339.056.071	571271383
2024 (Geçici Veriler)	37.173.991	51.069.253	88.243.244

Kaynak:Çevrimiçi,<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>, E.T.: 20.04.2024

2019 yılında başlayan Covid 19 pandemisi tüm dünyayı etkisi altına almıştır ve ülkelerde sosyal ve ekonomik hayatın durmasına sebep olmuştur. Fabrikalar kapanmış, üretim hacmi durmuş, seyahatler yasaklanmıştır. Bu pandemi süreci haliyle dış ticaret faaliyetlerini de derinden etkilemiştir. Ülkelerin anlaşmalarını yaptığı ticari hareketliliklerin gerçekleştirilememesi söz konusu olmuştur.

Nitekim 2019 yılında başlayan pandeminin ekonomik etkileri en yoğun 2020 yılında yaşanmıştır. Bir önceki yıla kıyasla ihracat hacmi ve dış ticaret hacmi daralmıştır. 2021 yılı tüm ülkeler için toparlanmanın başladığı yıl olarak görülmektedir ve önceki yıllara kıyasla dış ticaret hacmi başta olmak üzere ihracat ve ithalat hacimlerinde de artış yaşanmıştır.

2022 dış ticaret alanında ihracat açısından yükseliş yılı olurken, ithalat hacminde büyük düşüş yaşanmıştır. 2023 yılında da hem ihracat hem ithalat hem de dış ticaret hacmi önemli ölçüde düşmüştür.

2.3. İngiltere: Dış Ticaret

Geçmiş değerlendirildiğinde diğer Avrupa ülkelerine oranla daha geri kalmış bir yapıya sahip İngiltere ön plana çıkmaktadır. Hammadde açısından zengin ancak mevcut kaynakları işleyecek teknolojiye sahip olmayan bir yapıya sahip olmuştur. İngiltere'nin Bu yapısının değişmesi III. Edward'ın izlediği politikalarla başlamıştır. Bu politikanın özü dönemin yönü giysi ihracat devri Hollanda'ya askeri ambargo uygulamaya dayanmaktadır.

III. Edward ile başlayan bu adımlar Tudor Hükümdar VII. Henry ve I. Elizabeth'in attığı adımlarla devam etmiştir. Bunlara ek olarak Deniz Nakliyesi Kanunu gibi yasal düzenlemelerle dış ticaretin ulaşımını da İngiltere monopol olarak kendisi idare edebilmek üzere oldukça katı adımlar atmıştır (Aydın, 2021). Bugün serbest ticaretin savunucularından olan İngiltere'nin geçmişine bakıldığında sömürgecilik ve korumacılık yoğun şekilde uygulanmıştır.

Diğer yandan Sanayi Devrimi de İngiltere'de başlamıştır. Bunda en etkili unsur coğrafi konumudur. Avrupa'da meydana gelen derebeylik mücadelelerinden ve mezhep savaşlarından ada yapısı sebebiyle korunmuştur. Ayrıca yenilikçi ticaret kurumları ve buluşlar da İngiltere'nin ticari ilerleyişinde etkili olmuştur. İngiltere'de sanayileşme ile yaşanan buluşlar arasında buhar makinesi, buharlı lokomotif, iplik eğirme makinesi, dokuma tezgahı gibi önemli buluşlar yer almaktadır (Kakhramanova, 2022).

Günümüz İngiltere'sine bakıldığında ise geçmişte uygulanan tek yanlı koruma politikalarından uzak bir tavır sergilendiği görülmektedir. 2016 yılında Avrupa Birliği'nden ayrılma hususu yeniden gündeme gelen İngiltere'nin bu süreci Brexit olarak adlandırılmıştır ve yine aynı yıl içerisinde Avrupa Birliği üye ülkelerinden birinin ayrılma isteği için hukuki süreç Lizbon Antlaşması ile şekillendirilmiştir. Aynı dönemin başbakanı olan David Cameron'ın istifa etmesinden sonra Başbakanlık görevine Theresa May gelmiştir. Başbakan "Küresel Britanya" ekonomi programını uygulamayı öngörmüştür (Yüksel, 2021).

İngiltere tarihsel gelişim de incelendiğinde III. Edward ile başlayan planlı ticaret ve ekonomi adımları bugün de devam etmektedir. Bugün gerek Fransa ile yapılan ve serbestleşmenin ilk adımı olan tarihi anlaşma ile atılan ilk adımdan bu yana gerekse de ticari arenada kazanılan güç sebebiyle İngiltere serbest ticareti savunan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu gücüne rağmen İngiltere birçok ürün kaleminde ithalatçı ülke konumundadır. Aşağıda yer alan Tablo 6'da İngiltere'nin yıllara göre dış ticaret verileri yer almaktadır.

Tablo 6: 2015-2023 Dönemi İngiltere Dış Ticareti (Bin ABD doları)

YIL	İHRACAT (\$)	İTHALAT (\$)	DIŞ TİCARET HACMİ (\$)
2015	466,295,683	630,251,058	1,096,546,741
2016	411,463,356	636,367,936	1,074,831,292
2017	442,065,707	641,332,436	1,083,398,143
2018	487,069,299	669,640,211	1,156,709,510
2019	692,494,170	468,322,416	1,16081799
2020	630,863,707	402,566,008	1,0334399
2021	695,578,289	468,502,713	1,16408199
2022	816,299,884	530,481,545	1,34678199
2023	791,415,592	519,369,091	1,31078599

Kaynak:Çevrimiçi,<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&siterev=0&isicrev=0&sayac=5801>, E.T.: 20.04.2024

İngiltere başlıca otomobil, altın, turbojetler ve diğer gaz türbinleri, ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar), ilaç, hava taşıtlarının aksam ve parçaları, optik ve tıbbi cihazlar alanlarında ihracat yaparken, Otomobiller, ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar), altın (platin kaplamalı altın dâhil), turbojetler, turbopropellerler ve diğer gaz türbinleri, telefon cihazları, karayolu taşıtları için aksam ve parçalar alanlarında ise ithalat yapmaktadır (MFA, 2024). İhracatında ABD ilk sıralarda yer alırken ithalatında ise Çin ilk sıralarda yer almaktadır (İHKİB, 2024).

Tablo 7: İngiltere İhracatı: Ülkeler Bazında

Sıra No	BK'nın İhracat Yaptığı ilk 20 Ülke	2021 (Bin Dolar)	Payı (%)
1	ABD	59.850.388	% 12.8
2	Almanya	40.670.824	% 8.7
3	İsviçre	39.647.835	% 8.5
4	Hollanda	35.194.475	% 7.5
5	İrlanda	29.071.169	% 6.2
6	Fransa	26.163.570	% 5.6
7	Çin	20.889.601	% 4.5
8	Belçika	20.001.561	% 4.3
9	İtalya	12.178.180	% 2.6
10	İspanya	11.172.195	% 2.4
11	Hong Kong	9.839.953	% 2.1
12	Birleşik Arap Emirlikleri	7.856.419	% 1.7
13	Japonya	7.568.329	% 1.6
14	Singapur	7.166.173	% 1.5
15	Kanada	7.022.021	% 1.5
16	Kore	6.463.453	% 1.4
17*	TÜRKİYE	6.274.453	% 1.3
18	İsveç	6.078.483	% 1.3
19	Hindistan	6.077.147	% 1.3
20	Avustralya	5.805.077	% 1.2
	Toplam İhracat (20 Ülke)	364.991.310	% 78

Kaynak:

Çevrimiçi, <https://ticaret.gov.tr/data/6019303c13b876f2000d2632/T%C3%BCrkiye%20-%20Birle%C5%9Fik%20Kral%C4%B1k%20Ticari%20%C4%B0li%C5%9Fkileri%20Sunum%20-%2030.05.2022.>, E.T.: 20.04.2024

İngiltere dünya ihracatında önemli bir yere sahiptir. Özellikle ülkeler bazına değerlendirildiğinde Avrupa ülkelerinin ve en başta da Amerika'nın ithalatında büyük bir paya sahiptir. 2021 yılı verileri baz alındığında en büyük ihracatını hacim olarak ABD'ye gerçekleştiren İngiltere'nin ihracatında son sırada Avustralya yer almaktadır. Özellikle uzun bir dönem sömürge ülkesi olan Hindistan'a yapılan ihracatın oranının düşük olması ise dikkatleri çekmektedir.

Tablo 8: İngiltere İthalatı: Ülkeler Bazında

Sıra No	BK'nın İthalat Yaptığı ilk 20 Ülke	2021 (Bin Dolar)	Payı (%)
1	Çin	91.162.192	% 13.2
2	Almanya	75.358.713	% 10.9
3	ABD	59.691.072	% 8.7
4	Hollanda	43.275.684	% 6.3
5	Norveç	35.965.984	% 5.2
6	Belçika	31.054.641	% 4.5
7	Fransa	30.756.681	% 4.5
8	İtalya	25.845.321	% 3.7
9	Rusya Federasyonu	24.851.440	% 3.6
10	İspanya	20.445.652	% 3.6
11	İrlanda	19.379.487	% 2.8
12*	TÜRKİYE	15.087.442	% 2.2
13	Kanada	14.213.114	% 2.1
14	Polonya	13.957.310	% 2.0
15	Hindistan	11.326.324	% 1.6
16	İsviçre	10.930.955	% 1.6
17	Güney Afrika	10.510.171	% 1.5
18	Japonya	9.593.655	% 1.4
19	İsveç	8.947.209	% 1.3
20	Danimarka	6.534.714	% 0.9
	Toplam İthalat (20 Ülke)	558.887.760	% 81.60

Kaynak:

Çevrimiçi, <https://ticaret.gov.tr/data/6019303c13b876f2000d2632/T%C3%BCrkiye%20-%20Birle%C5%9Fik%20Krall%C4%B1k%20Ticari%20%C4%B0li%C5%9Fkileri%20Sunu m%20-%2030.05.2022.>, E.T.: 20.04.2024

İngiltere'nin ticari ilişkiler içerisinde olduğu ülkeler incelendiğinde 2021 yılı için en yüksek ithalatı Çin'den gerçekleştirdiği, en düşük ithalatı Danimarka'dan gerçekleştirdiği görülmektedir. İhracatında ilk sırada olan ABD ise ithalat sıralamasına bakıldığında üçüncü sırada yer almaktadır. Hindistan'a yapılan ihracata göre sıralama açısından ithalat daha yüksek bir oranla on beşinci sırada yer almaktadır. Hacim açısından bakıldığında ise

Hindistan'dan gerçekleştirilen ithalatın hacmi Hindistan'a yapılan ihracattan oldukça yüksektir.

Tablo 9: İngiltere İhracatı: İlk On Ürün (Bin Dolar)

GTİP ADI	2020 (Bin \$)	2021 (Bin \$)	2020/2021 Değişim (%)
Altın (Diğer Yarı İşlenmiş Şekilde)	21,447,643	41,295,558	92.5%
Motorlu Taşıtlar; Kıvılcım Ateşlemeli Binek Araçlar	26,555,055	30,124,506	13.4%
Turbojetler, Turbopropel ve Diğer Gaz Türbinleri	20,144,557	23,161,496	14.9%
Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere ilaçlar	18,412,593	16,581,522	-9.9%
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	16,096,917	16,449,780	2.1%
Platin (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	11,612,834	13,640,083	17.4%
Uçak, Helikopter ve Hava Taşıtlar parçaları	10,549,371	10,596,413	0.44%
Ağırlık itibarıyla %70 veya daha fazla petrol yağları veya bitümenli minerallerden elde edilen yağları içeren müstahzarlar, atık yağlar	7,208,919	10,266,108	42.4%
Damıtım yoluyla elde edilen alkollü içkiler, likörler ve diğer alkollü içkiler	6,255,227	7,510,048	20%
Antiserum ve diğer kan fraksiyonları ve bağışıklık sağlayan ürünler	5,078,998	5,542,109	9.11%

Kaynak:

Çevrimiçi, <https://ticaret.gov.tr/data/6019303c13b876f2000d2632/T%C3%BCrkiye%20-%20Birle%C5%9Fik%20Kral%C4%B1k%20Ticari%20%C4%B0li%C5%9Fkileri%20Sunum%20-%2030.05.2022.>, E.T.: 20.04.2024

İngiltere İhracatında ülkeler açısından ABD ve Avrupa ülkeleri ilk sıralarda yer alırken, ürün kalemleri açısından ise altın, motorlu taşıtlar ilaçlar gibi ürünler ilk sıralarda yer almaktadır.

İhracat kalemleri genel olarak değerlendirildiğinde kıymetli maden ve teknolojik ürün ihracatının ağırlık sahibi olduğu da görülmektedir.

Tablo 10: İngiltere İthalatı: İlk On Ürün (Bin Dolar)

GTİP ADI	2020 (Bin \$)	2021 (Bin \$)	2020/2021 Değişim (%)
Altın (Diğer Yarı İşlenmiş Şekilde)	88,335,066	53,858,968	-39%
Motorlu Taşıtlar; Kıvılcım Ateşlemeli Binek Araçlar	34,728,572	35,733,045	2.89%
Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	6,029,209	26,546,914	340%
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	15,623,536	23,897,721	52.9%
Telefon cihazları; ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya/vermeye mahsus cihazlar	19,107,482	17,355,459	-9.1%
Bilgi işlem makinaları ve bunlara ait birimler; manyetik/optik okuyucular	16,179,190	16,199,825	0.12%
Turbojetler, Turbopropel ve Diğer Gaz Türbinleri	13,892,488	15,074,302	8.5%
Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere ilaçlar	14,875,806	15,019,569	0.96%
Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça ve aksesuarı	11,548,711	12,114,775	4.9%
Platin (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	9,408,809	11,874,495	26.2%

Kaynak:

Çevrimiçi, <https://ticaret.gov.tr/data/6019303c13b876f2000d2632/T%C3%BCrkiye%20-%20Birle%C5%9Fik%20Krall%C4%B1k%20Ticari%20%C4%B0li%C5%9Fkileri%20Sunu m%20-%2030.05.2022.>, E.T.: 20.04.2024

İhracat kalemlerinde maden ve teknoloji ağırlıklı ticarete sahip olan İngiltere, ithalat açısından bakıldığında ise yine ilk iki sırada aynı ürünlerin yer aldığı görülmektedir. İngiltere ithalatında en dikkat çeken ürün grubu ise bilgi işlem makineleri ve bunlara ait birimlerdir.

2.4. Türkiye- İngiltere Ticari İlişkileri

Türkiye İngiltere arasındaki ekonomik ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti tarih sahnesinde yer aldığından bu yana devam etmektedir demek yanlış olmayacaktır. Bu ilişki içerisinde yer alan en önemli adımlardan bir tanesi ise 20 Nisan 2021 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşmasıdır ve Antlaşmanın amacı Türkiye ve İngiltere için ticaret faaliyetlerini karşılıklı biçimde daha kolay kılmaktır. Antlaşma her iki ülkenin de ticaret faaliyetlerini hacimsel olarak etkilemiştir. Nitekim anlaşmanın amacı olan mal ve hizmetler üzerindeki hükümet tarifesi, kota gibi engelleri azaltma ya da ortadan kaldırma görevinin başarılı olduğunu söylemek mümkündür (Shahmarova, 2022).

Söz konusu STA'ya kadar Türkiye İngiltere arasındaki ticari ilişkiler Gümrük Birliği çerçevesinde sürdürülmüştür ancak STA'ya giden yol tarihsel süreç içerisinde adım adım örülmüştür. Geçmişte AB içerisinde yer alan İngiltere Türkiye ile daha önce AB arasında 01.12.1964 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşmasının taraflarından olmuştur (Shahmarova, 2022). Aşağıdaki tabloda Türkiye ve İngiltere Ticari ilişkilerinin rakamlarla ifadesi yer almaktadır.

Tablo 11: Türkiye- İngiltere ihracatı: 2002-2011

	Türkiye'nin İhracatı (1000 \$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (1000 \$)	Toplam İhracattaki Payı (%)
2002	3.024.942	36.059.089	% 8.39
2003	3.670.093	47.252.836	% 7.77
2004	5.544.303	63.167.153	% 8.78
2005	5.917.163	73.476.408	% 8.05
2006	6.814.301	85.534.676	% 7.97
2007	8.626.776	107.271.750	% 8.04
2008	8.158.669	132.027.196	% 6.18
2009	5.937.997	102.142.613	% 5.81
2010	7.235.861	113.883.219	% 6.35
2011	8.157.767	134.971.545	% 6.04

Kaynak: Çevrimiçi, https://kuto.org.tr/site/assets/files/1585/turkiye-ingiltere_ekonomik_ve_ticari_iliskiler_bilgi_notu_, E.T.: 20.04.2024

Türkiye İngiltere ticari ilişkileri ihracat açısından değerlendirildiğinde. 2002 yılına göre 2003 yılı içerisinde ihracat payında azalma görülmüştür. Ancak direkt olarak İngiltere'ye gerçekleştirilen ihracatta ise hacim olarak artış yaşandığı görülmektedir. 2004 yılı hem ihracat hacminin hem de genel ihracat hacmi içerisinde İngiltere'ye gerçekleştirilen ihracat oranının arttığı bir yıl olmuştur. Özellikle 2007 yılında Türkiye'den İngiltere'ye gerçekleştirilen ihracat önemli ölçüde artmıştır fakat 2008 küresel finans krizinin etkileri 2009 yılında ihracat rakamlarında azalma ile de kendisini göstermiştir. 2009 sonrası 2010 ve 2011 yıllarında yeniden artış ile toparlanma ihracat alanında görülmüştür.

Tablo 12: Türkiye- İngiltere ithalatı: 2002-2011

	Türkiye'nin İthalatı (1000 \$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (1000 \$)	Toplam İthalattaki Payı (%)
2002	2.438.296	51.553.797	% 4.73
2003	3.500.015	69.339.692	% 5.05
2004	4.317.140	97.539.766	% 4.43
2005	4.695.645	116.774.151	% 4.02
2006	5.137.533	139.576.174	% 3.68
2007	5.477.102	170.062.715	% 3.22
2008	5.258.923	201.963.574	% 2.60
2009	3.473.433	140.928.421	% 2.46
2010	4.680.611	185.544.332	% 2.52
2011	5.840.181	240.834.392	% 2.42

Kaynak: Çevrimiçi, https://kuto.org.tr/site/assets/files/1585/turkiye-ingiltere_ekonomik_ve_ticari_iliskiler_bilgi_notu., E.T.: 20.04.2024

İngiltere'den gerçekleştirilen ithalat açısından değerlendirildiğinde artış trendinin 2008 yılına kadar devam ettiği ancak 2008 yılında başlayan azalış trendinin en etkili olduğu yılın 2009 yılı olduğu görülmektedir. Takip eden yıllarda hızlı bir artış görülse de 2008 öncesi oranların aşılması ancak 2011 yılında mümkün olmuştur.

Tablo 11: Türkiye- İngiltere Dış Ticareti: 2012-2016

Yıllar	İhracat	İthalat
2012	8.693.598.733	5.629.454.631
2013	8.785.124.346	6.281.414.499
2014	9.903.171.589	5.932.227.262
2015	10.556.393.237	5.541.276.826
2016	11.685.790.237	5.320.236.686
2017	9.603.188.772	6.548.620.390
2018	11.106.981.096	7.446.107.100
2019	10.866.184.086	5.426.647.002
2020	10.887.810.590	5.402.071.875
2021	13.298.673.094	5.377.167.123
2022	12.534.288.932	5.444.965.692
2023	11.865.540.417	5.987.904.886

Kaynak:Çevrimiçi,

<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808>, E.T.: 20.04.2024

2009 yılında yapılan değişiklikler neticesinde ABA madde 50 metni için birlikten ayrılma konusu düzenlenmiştir ve 2016’da yapılan referandum sonucunda birliğe ilk dahil olan İngiltere birlikten ayrılma kararı almıştır (Topaloğlu, 2018). İngiliz halkının %52’si ayrılma kararını onaylamıştır ve İngiltere için 1973’te dahil olduğu birlikten ayrılma süreci başlamıştır. Öncelikle Mart 2019’da planlanan Brexit süreci Ekim 2019’a ve ardından da Ocak 2020’ye ertelenmiştir. Ve nihayet 31 Aralık 202’de İngiltere ayrıldığını resmen duyurmuştur. İngiltere ile daha önce sürdürülen ticari ilişkiler Gümrük Birliği Anlaşmasına dahilken Brexit sonrası 2021 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Antlaşması ile devam etmektedir. Hacim olarak ticari ilişkiler değerlendirildiğinde 2019 covid 19 pandemisine rağmen Türkiye’den İngiltere’ye olan ihracat miktarında artış yaşandığı tablo 11’de görülmektedir. Özellikle

Serbest Ticaret anlaşmasının yapıldığı yıl olan 2021 yılı ihracat hacminin de artış gösterdiği bir yıl olmuştur.

BÖLÜM ÜÇ
İHRACAT EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE'DEN
İNGİLTERE'YE
GERÇEKLEŞTİRİLEN İHRACAT'IN EKONOMİK BÜYÜMEYE
ETKİSİ: 2004-2023 DÖNEMİ

3.1. Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisini ele alan çalışmalara ve bu çalışmaların sonuçlarına yer verilecektir.

Tablo 12: Dış Ticaret Ekonomik büyüme İlişkisi

Yazar	Dönem	Yöntem	Sonuç
Özel (2018)	2000- 2017	<u>Eşbütünleşme</u> Ve <u>Granger</u> Nedensellik Testi	İhracat Ve Büyüme Arasında Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edilmiştir.
Akkaş ve Öztürk (2018)	2001- 2014	<u>Toda-Yamamoto</u> Yöntemi Ve Hacker Ve <u>Hatemi-J</u> <u>Boostrapt</u> Testi	İhracat Ve Büyüme Arasında Çift Yönlü Nedensellik Tespit Edilmiştir.
<u>Abdulgalimov</u> ve <u>Arsakhanova</u> (2019)	2016 (1Q-4Q)	Sentez Yöntemi, Tümdengelim Yöntemi Ve Tümevarım Yöntemi	Ekonomik Büyüme İçin İhracat Ve İthalat Gereklidir.
<u>Zhabynets</u> (2020)	2012- 2017	Sistematik Yaklaşım, Mekânsal Analiz, İstatistiksel Analiz Ve Gruplama	Hizmetler Sektörü Dış Ticareti Bölge Gelişiminde Önemlidir.

<u>Zhabynets</u> (2020)	2012- 2017	Sistemantik Yaklaşım, Mekânsal Analiz, İstatistiksel Analiz Ve Gruplama	Hizmetler Sektörü Dış Ticareti Bölge Gelişiminde Önemlidir.
Türkmen ve Özbek (2021)	1967-2017	Dinamik Panel Veri Ve Konya Nedensellik Testi	İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasında Çift Yönlü Nedensellik İlişkisi Tespit Edilmiştir.
<u>Baktemur</u> (2021)	2003Q1-2020Q3	Doğrusal Olmayan Nedensellik Testi	İhracattan Büyümeye Doğru Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi Vardır
<u>Yılığör, Karahan ve Öndes</u> (2021)	2002-2018	<u>Hatemi-J Eşbütünleşme Ve Toda-Yamamoto</u> Nedensellik Testi	İhracata Dayalı Büyüme Modeli Desteklenmektedir.
Karakuş ve Atabey (2021)	1988-2019	Var Analizi	İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkisi Olmadığı Ama Genç İşsizliği Etkilediği Tespit Edilmiştir.
Şeker ve <u>Akpolat</u> (2022)	1990-2020	ARDL(NARDL) Modeli, <u>Toda-Yamamoto, Granger</u> Nedensellik Testi	<u>İracattan</u> Ve İthalattan <u>DYY'e</u> Doğru Tek Yönlü <u>Granger</u> Nedensellik, NARDL Modeli Sonuçlarına Göre İse İhracattaki Azalışların Doğrudan Yabancı Yatırımcıları Azaltıcı Etkisinin, İhracattaki Artışların <u>DYY'i</u> Artırıcı Etkisi Vardır.
Çatalbaş (2023)	1980-2020	<u>Gregory-Hansen Eşbütünleşme Analizi Ve Toda-Yamamoto</u> Nedensellik Analizi	Uzun Dönemde, İhracat Ekonomik Büyüme Üzerinde Anlamlı Bir Etkiye Sahiptir Ve Sınamasında İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasında Karşılıklı Nedensellik İlişkisi Vardır. Ayrıca İhracattan İthalata Ve Ekonomik Büyümeye Doğru Tek Yönlü Nedensellik Vardır.

3.2. Araştırma Metodolojisi

3.2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Ekonomik büyüme ülkelerin küresel güç olmaları ve toplumsal refahlarının yükselmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple ekonomik büyümede etken olan unsurlar merak konusudur. Bilimsel çalışmalar içerisinde sıklıkla dış ticaret ve özellikle de ihracat faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olup olmadığı araştırılan konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Türkiye'den İngiltere'ye olan ihracat ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır.

3.2.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma Türkiye'den İngiltere'ye olan ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla ARDL sınır testi analizi yardımıyla yapılmıştır. Analizlerde 2004-2023 yıllık verileri kullanılmıştır.

3.2.3. Araştırma Modeli

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında olan eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla kullanılan ekonometrik model;

$$\log(\text{BUYUME})_t = \alpha + \beta_1 \log(\text{IHR})_t + \varepsilon_t$$

gibidir. Araştırma modelinde yer alan denklemde log ifadesi tüm değişkenlerin logaritmasının alındığını ifade etmektedir. α ifadesi denklemde yer alan sabit terimi, ε ifadesi hata terimini, β katsayısı ise bağımsız değişkeni ifade etmektedir. t ise analizde kullanılan yılları ifade etmektedir.

3.2.4. Veri Analizi

Araştırmada kullanılan örneklem grubuna ait 2004-2023 yıllık verilerine E-views programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Yıllık veriler olmaları nedeniyle mevsimsellik analizler yapılmamıştır.

Değişkenler arasında uzun dönem koentegrasyon ilişkisinin varlığı için iki koşul sınanmaktadır. Bunlardan biri her iki değişkenin birinci farklarının durağan olması iken,

ikinci koşul ise bu değişkenler kullanılarak yapılan regresyon sonucunda tahminlenen hata teriminin durağan olmasıdır. Söz konusu koşulları sınamak için en çok kabul gören test Dickey-Fuller (DF) testidir. Yapılan analizlerde otokorelasyon sorunu oluşmaması için ise Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi yapılmaktadır(Utkulu, 2003:52).

Sabit terim ve trend içermeyen denklem;

$$\Delta y_t = \beta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Sabit terimli denklem;

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Sabit terimli ve trendli denklem;

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_t + \beta_1 y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta y_{t-1} + \varepsilon_t$$

ADF testinde yukarıda yer alan tüm denklemlerde serilerin durağanlığının sağlanması için β_1 katsayılarının negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir.

$H_0: \beta_1 = 0$ Seri birim köklüdür

$H_1: \beta_1 < 0$ Seride birim kök yoktur, durağandır

Değişkenlerin durağanlıklarının sınanması için Phillips-Perron (PP) ile Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin (KPSS) Birim Kök Testi birim kök testleri de yapılmaktadır.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkilerinin tespit edilmesi amacıyla yapılan eşbütünleşme yöntemi Engle ve Granger (1987) tarafından bulunmuştur (Mert ve Çağlar, 2019:251). Eşbütünleşme analizi ile bütünleşik zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı tespit edilmek amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. Eşbütünleşme yöntemi, fark alması nedeniyle değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli bilgileri korur ve bu açıdan avantaj sağlar. Ayrıca her bir eşbütünleşik seri için hata düzeltme modelini oluşturabilir. Bu açıdan kısa ve uzun dönem ilişkileri ayırt etmeyi sağlar (Işık ve diğ., 2004).

Eşbütünleşme analizi gerçekleştirmek için birkaç yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Engle-Granger (1987), Johansen (VECM) ve ARDL Eşbütünleşme Yaklaşımlarıdır. Bu çalışmada, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkilerini ortaya koymak amacıyla, ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır.

ARDL modelinde eşbütünleşme ilişkileri denklem yerine otoregresif dağıtılmış gecikme modeli ile açıklanmıştır (Sevüktekin, Çınar, 2017:576).

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{2i} \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t$$

Denklemden yer alan p ifadesi bağımlı değişkendeki optimal gecikme sayısını, q ise bağımsız değişkendeki optimal gecikme sayısını ifade etmektedir. β_0 , β_1 , β_2 , α_{1i} , α_{2i} ise katsayıları ifade etmektedir. Δ ifadesi ise değişkenin farkıdır.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti amacıyla oluşturulan hipotez;

$$H_0 = \beta_1 = \beta_2 = 0$$

şeklindedir (Çelik ve Tufan, 2021).

Değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki tespit edildikten sonra uzun dönem ARDL modelleri tahmin edilmesi aşamasına geçilmektedir (Çelik ve Tufan, 2021).

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{2i} X_{t-i} + \varepsilon_t$$

Uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinden sonra hata düzeltme modeli kurulmaktadır. Sonrasında ise kısa dönem katsayıları tespit edilir (Çelik ve Tufan).

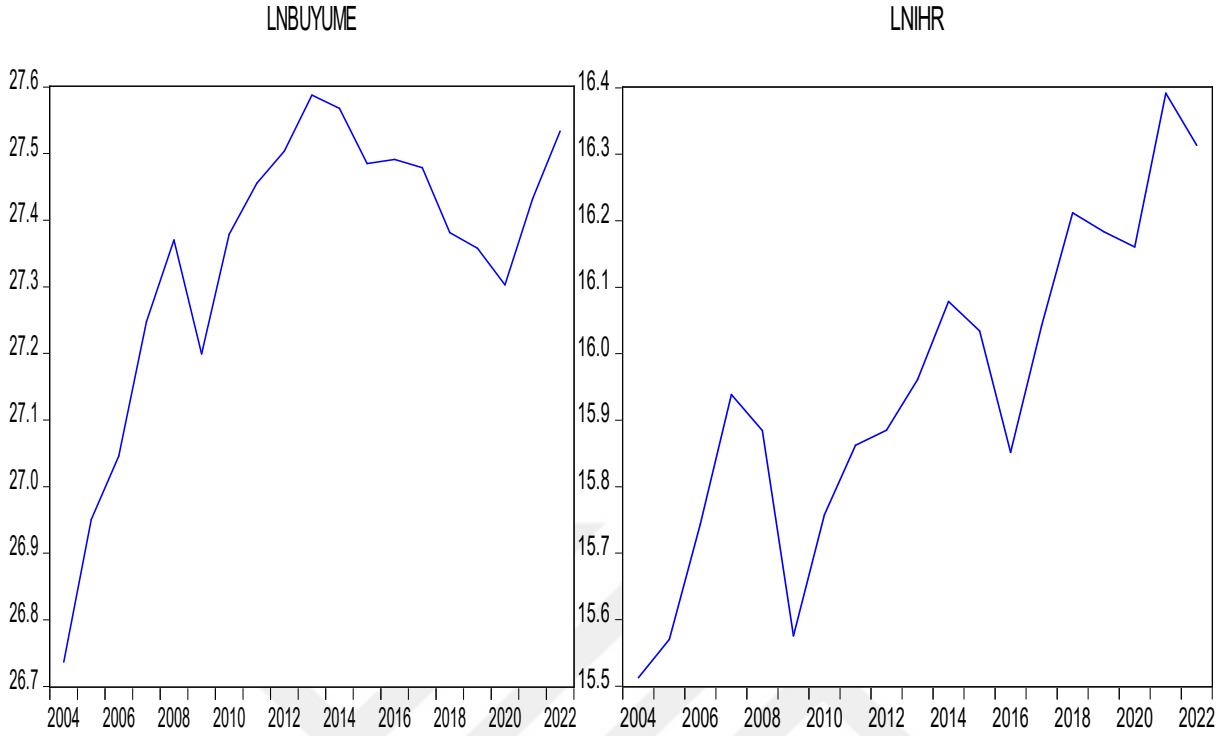
$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{2i} \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t$$

Denklemden yer alan EC ifadesi hata düzeltme terimini ifade etmektedir. Hata düzeltme terimi istatistiksel olarak anlamlı olmalı ve katsayısının negatif işaretli olması gerekmektedir.

3.2.5. Uygulama Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde yapılan veri analizi sonucunda elde edilen bulgular yorumlanarak yer almaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de 2004-2023 yıllık verileri kullanılarak, Türkiye’den İngiltere’ye olan ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Veriler Türkiye İhracatçılar Meclisi ve Dünya Bankası internet sitesinden temin edilmiştir. Analizlerde tüm değişkenlere logaritma alma işlemi uygulanmıştır. İhracat verisi IHR ile ekonomik büyüme verisi ise BUYUME ile kodlanmıştır.

Şekil 1: Değişkenlerin Grafikleri

Değişkenlere ait zaman seyir grafikleri Şekil 1’de yer almaktadır. Büyüme verisinde de ihracat verisinde de yukarı yönlü bir seyir olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort	Med	Max	Min	Stn. sapma	Çarpık	Basklık	normlk
Lnİhracat	15.94	15.93	16.39	15.51	0.24	-0.05	2.25	0.79
LnBüyüme	27.34	27.38	27.58	26.73	0.22	-1.34	4.14	0.03

Tablo 12’de değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır. Logaritması alınan ihracat verisinin ortalaması 15.94, medyanı 15.93, maksimum değeri 16.39 ve minimum değeri 15.51’dir. Yine ihracat verisinin standart sapması 0.24, çarpıklığı -0.05, basıklığı ise 2.25’tir. Logaritması alınan büyüme verisinin ise ortalaması 27.34, medyanı 27.38, maksimum değeri 27.58 ve minimum değeri 26.73’tür. Yine büyüme verisinin standart sapması 0.22, çarpıklığı -1.34, basıklığı ise 4.14’tür.

Tablo 13: Geleneksel Birim Kök Testleri

LnIHR	ADF		PP		KPSS	
	Sabit	Sabit ve trendli	Sabit	Sabit ve trendli	Sabit	Sabit ve trendli
Test ist.	-0.65	-2.65	-1.21	-2.30	0.70	0.17
5%	-3.06	-3.71	-3.04	-3.69	0.46	0.14
LnBUYUME	ADF		PP		KPSS	
	Sabit	Sabit ve trendli	Sabit	Sabit ve trendli	Sabit	Sabit ve trendli
Test ist.	-3.52	-2.73	-4.04	-2.89	0.461	0.17
5%	-3.04	-3.69	-3.04	-3.69	0.463	0.14

Değişkenlerin durağanlıklarının tespit edilmesi amacıyla geleneksel birim kök testleri gerçekleştirilmiştir.

H_0 : Seri birim köklüdür.

H_1 : Seri durağandır.

Tablo 13'te görüldüğü üzere, logaritmik büyüme değişkeni düzeyde durağan olarak tespit edilmiştir. Logaritmik ihracat değişkeni ise düzeyde birim köklüdür. Düzeyde birim köklü olan ihracat değişkeninin 1. mertebe farkı alınmıştır.

Tablo 14: Geleneksel Birim Kök Testleri – Birinci Farklar

LnIHR	ADF	PP	KPSS
Test ist.	-4.57	-4.00	0.37
5%	-1.96	-1.96	0.46

H_0 : Seri birim köklüdür.

H_1 : Seri durağandır.

Tablo 14’te görüldüğü üzere logaritmik ihracat değişkeni birinci farkında durağan hale gelmiştir.

Değişkenler durağan hale getirildikten sonra ARDL modeli uygulanması için uygun ortam oluşmuştur. Tablo 4’te değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin sınanması amacıyla gerçekleştirilen ARDL Modeli sonuçları yer almaktadır.

Tablo 15: ARDL Modeli

Test ist.	Değer	Olasılık	n=1000	
F ist.	3.98	10%	3.02	3.51
		5%	3.62	4.16
		1%	4.94	5.58
k	1			

H₀: Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H₁: Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 15'te yer alan sonuçlar incelendiğinde, F sınır testi istatistiğinin sadece %10 için hesaplanan kritik değerden yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Olasılık değeri olan %10 değeri için F değeri (F=3.98>3.51) yani H₁ bu model için uygundur. Bu nedenle ARDL modelinde yer alan değişkenler arasında %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel açıdan bir denge ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Tablo 16: ARDL Uzun Dönem Modeli

Değişken	Katsayı	Std.hata	T ist	Olasılık
Lnhr	0.70	0.11	6.31	0.00
Lnbuyume	0.27	0.14	1.93	0.07
C	7.63	2.41	3.15	0.00

Tablo 16'da ARDL modelinin uzun dönem katsayılarını içeren veriler yer almaktadır. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında; logaritmik ihracat değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, ihracat değişkeninde %1 birim gerçekleşen bir artış/azalış büyüme üzerinde %0.70 oranında bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yani analize ait olan dönem boyunca Türkiye'den İngiltere'ye olan ihracatta meydana gelen artış veya azalışların ekonomik büyümeyi aynı oranda etkilediği görülmektedir.

Tablo 17: ARDL Kısa Dönem İlişki ve Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Std.hata	T ist	Olasılık
D(Lnhr)	0.27	0.12	2.19	0.04
CointEq(-1)*	-0.29	0.08	-3.69	0.00

Tablo 17’de ARDL Modelinde kısa dönem katsayıları ile hata düzeltme terimi yer almaktadır. Tabloda yer alan veriler incelendiğinde, hata düzeltme terimi için hesaplanan katsayının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Buna istinaden modelde hata düzeltme mekanizmasının işlediği ifade edilebilir.

SONUÇ

Ülkeler küresel arenada hem ekonomik hem de siyasi açıdan güç sahibi olmak istemektedirler. Bu isteklerini gerçekleştirebilmeler için ise istikrarlı ve güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ülkelerin hem ekonomik hem de siyasi açıdan tanınan ve güç sahibi ülkeler olması açısından etkilidir.

Özellikle son elli yıllık süreçte ülkelerin dış ticaret faaliyetleri vasıtasıyla istenilen ekonomik yapı ve konuma gelmek üzere politikalar uyguladıkları bilinen bir gerçektir. Bu politikaların hem ülke ekonomik yapısını hem de büyümede sürdürülebilirliği sağlama açısından önemi son derece büyüktür. Bu sebeple ihracat faaliyetleri de ülkeler açısından büyüme için bir araç olarak görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ihracat faaliyetlerinin ekonomik büyümenin itici gücü olup olmadığı en önemli sorulardan bir tanesidir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 2004-2023 yıllık verileri zaman serileri analizleri ile kullanılarak, Türkiye’den İngiltere’ye olan ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Değişkenlerin durağanlıklarını tespit etmek amacıyla geleneksel birim kök testlerinden Genişletilmiş Dickey-Fuller(ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin (KPSS) Birim Kök Testleri yapılmıştır. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli-ARDL modeli kullanılmıştır. Yapılan test sonucunda, sıfır hipotezi reddedilmiştir. Yani, değişkenler arasında eşbütünleşik ilişki vardır sonucu elde edilmiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşik ilişki tespit edilmesi nedeniyle uzun dönem ilişkisi analizi ve hata düzeltme modeli yapılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’den İngiltere’ye olan ihracat ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen artış ve azalışlar birbirlerine etki etmektedir. Analiz sonuçlarına göre, , ihracat değişkeninde %1 birim gerçekleşen bir artış/azalış büyüme üzerinde %0.70 oranında bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Buna göre, Türkiye’den İngiltere’ye olan ihracatta meydana gelen %1 birimlik artış ekonomik büyümeyi %0.67 oranında artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulgalimov, A. M. ve Arsakhanova, Z. A. (2019). Development of foreign trade turnover as factor of economic growth in Caucasus. In The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS. pp. 2734-2743.

Adıgüzel, G. (2011). *Lojistiğin Dış Ticaret Üzerine Etkileri ve Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akduğan, U. ve Doğan, S. (2018). Gümrük Birliği sonrası Türkiye’de reel döviz kuru değişimlerinin ödemeler dengesine etkileri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(2), 18-40.

Akkaş, İ. ve Öztürk, M. (2016). Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin analizi. *Journal of International Social Research*, 9(42).

Aksu, L. (2014). İktisat ekollerinin iktisadî büyüme konusundaki düşünceleri ve modellerinin analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 106(208), 351 - 392.

Ateş, İ. (2005). *Türkiye Dış Ticaretinde Gelişmeler ve Yoksullaştıran Büyüme (1993-2003)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Aydın.

Atık, H. (2006). Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye Ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(02), 33-43.

Baktemur, F. İ. (2021). Türkiye’de İhracat İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Doğrusal Olmayan Nedensel İlişkinin Analizi. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 80-90.

Berber, M., ve Baday Yıldız, E., (2011). İthalata Dayalı Büyüme 1989 2007 Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, vol.25, ss.165-179.

Bilgili, Y. 2013. *Karşılaştırmalı İktisat okulları*. Bursa: 4T Yayınları.

Boratav, K. (2006). Türkiye İktisat Tarihi(1908-2005), Gözden Geçirilmiş 10. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, s. 44.

Boratav, K. (2019). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015, Ankara, İmge Kitabevi.

Carbaugh, J. ve Robert., 2002. International Economics, 8. Edition, South Western Co., Cincinnati.

Çatalbaş, N. (2022). 1980-2020 Döneminde Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünlüşme ve Nedensellik İlişkileri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(73), 15-32.

Çelik, M. ve Tufan, H. (2021). Türkiye’de Hizmet İhracatı Gelirleri ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki. Social Sciences Studies Journal, 7(84), s. 2875-2889.

Çevrimiçi, <https://akademik.ahievran.edu.tr/files>, E.T.: 08.02.2024

Çevrimiçi, <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2022/05/10/2022-04-ingiltere-ulke-raporu-202205101621330030-4F57D>., E.T.: 08.02.2024

Çevrimiçi, <https://www.mfa.gov.tr/birlesik-krallik-ekonomisi.tr.mfa>, E.T.: 08.02.2024

Çevrimiçi, <https://ticaret.gov.tr/data/6019303c13b876f2000d2632/T%C3%BCrkiye%20-%20Birle%C5%9Fik%20Krall%C4%B1k%20Ticari%20%C4%B0li%C5%9Fkileri%20Sunum%20-%2030.05.2022>., E.T.: 20.04.2024

Çevrimiçi, https://kuto.org.tr/site/assets/files/1585/turkiye-ingiltere_ekonomik_ve_ticari_iliskiler_bilgi_notu., E.T.: 20.04.2024

Çevrimiçi, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> , E.T.: 24.04.2024

Dura, C. (2000). Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış. Erciyes Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (16), ss.1-16.

DPT. (1989) VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1990-1994), Ankara.

Ercan, Hakan; Açık Ekonomi, İstikrar Tedbirleri ve Sıcak Para: TÜRKİYE, MPM Yayınları No:642 Ankara, 2000

Feenstra, R. C. (2015). *Advanced International Trade: Theory And Evidence*. Princeton University Press.

Ethier, W. J. (1984). Higher dimensional issues in trade theory. *Handbook of International Economics*(1), 131-184.

Gerber, J. (2011). *International Economics*. Pearson Education.

Gökalp, M. F., Baldemir, E. ve Akgün, G. (2011). Türkiye ekonomisinde dışa açılma ve gelir eşitsizlikleri ilişkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(1), 87-104.

Görmezöz, G. (2007). Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü (Uzmanlık Tezi) Ankara.

Groenewegen, P. (2002). *Eighteenth Century Economics* (Vol. 55). Routledge.

Hacıoğlu, A. (2009), “Türkiye’de Dış Ticaret Mevzuatı ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Analiz”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Hershtag, Z.Y. (1968); Türkiye’de İktisadi Planlama, İktisadi Araştırma Vakfı, İstanbul.

Helpman, E. (1981). International Trade in The Presence of Product Differentiation, Economies of Scale and Monopolistic Competition: a Chamberlin-Heckscher-Ohlin Approach. *Journal of International Economics*, 11(3), ss.305-340.

Işık, N., Acar, M. ve Işık, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 9(2), s. 325-340.

Josh, J. (2014). What is foreign trade?. <https://www.jagranjosh.com/generalknowledge/what-is-foreign-trade-1418626659-1> Erişim Tarihi: 12.01.2021

Karakaş, B. B. (2021), Türk Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karakuş, M., & Özen Atabey, A. (2021). Genç İşsizlik, İhracat ve Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 865-882.

Karluk, R. (1998). Uluslararası Ekonomi. Beta Yayınları, İstanbul.

Karluk, R. (2003). Uluslararası Ekonomi, Beta Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

Kesgingöz H., Burak M. (2022). “Ekonomik Büyümenin Temel Belirleyicileri,” Türkiye'de İktisat Politikaları ve Ekonomik Büyüme (2000-2021), Ed: Nihat Altuntepe, Ankara, Gazi Kitabevi.

Keyder, Ç. (2010). Türkiye’de devlet ve sınıflar (15. Baskı). İstanbul, İletişim Yayınları.

Köksal, M. (2016). *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Krueger, A.O. (1997). Trade Policy and Economic Development: How We Learn. *American Economic Review*, 87: 1-22.

Krugman P., Maurice Obstfeld ve Marc Melitz, (2012). International Economics: Theory and Policy, Ninth Edition, New York, Pearson.

Krugman, P. ve Wells, R. (2006). Macroeconomics (2. Baskı). New York: Worth Publishers.

Kuruç, B. (2011). Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi Büyük Devletler ve Türkiye (1.Baskı). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Leontief, W., (1959), “Factor Proportions and the Structure of American Trade: Further Theoretical and Empirical Analysis”, *Review of Economics and Statistics*, S. 41, ss. 246-407.

Magnusson, L.G. (2007). Mercantilism. W.J. Samuels, J.E. Biddle & J.B. Davis (eds.). *In a companion to the history of economic thought* Doi:10.1002/9780470999059.ch4. (Erişim Tarihi 10 Ocak 2020).

Malthus, T. R., Winch, D. ve James, P. (1992). *Malthus: 'An Essay on the Principle of Population'*. Cambridge University Press.

North, D. (1822). *Discourses upon trade*. Johnson Reprint Corporation.

Özel, H. A. (2018). Ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 2(1), 73-82.

Pamuk, Ş. (2014). Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Parçalı, M. 2017. Ticari ve finansal serbestleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Rodriguez, F. ve Rodrik, D. (2000). Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence. *NBER Macroeconomics Annual*, 15, 261-325.

Rybczynski, T. M. (1978). Faktör Tahsisi ve Nispi Mal Fiyatları. (Çev. R. Karluk).

İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, 24, 190-196.

Salvatore, D. (1990). *International Economics* (3.Baskı). Macmillan & Co. Ltd.

Salvatore, D. (1998), *International Economics*, Prentice Hall , (6.Baskı).

Salvatore, D. (2016). *International Economics* (12.Baskı). John Wiley & Sons.

Samuels, W. J. 1962. The Physiocratic theory of economic policy. *The Quarterly Journal of Economics*, 145-162.

Savrul, B. Kılınç, Özel, H. Alp ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (1), 55-78.

Sevüktekin, M., Çınar, M. (2017). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi E-views Uygulamalı. Bursa:Dora yay.

Seyidoğlu, H.(2015). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 20. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası ticaret. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2923.

Shahmarova, A. (2022). Türkiye-Birleşik Krallık İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Yeni Serbest Ticaret Anlaşması. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 40-61.

Smith, A. (2007). *An Inquiry into The Nature and Causes of the Wealth of Nations*. edited by SM Soares. Smith. *MetaLibri Digital Library*.

Smith, A. (2008). Milletlerin Zenginliği. H, Derin (Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Subaşı Ertekin, M., & Kutlu, E. (2000). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi. Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 223-254.

Şeker, K., ve Akpolat, A. G. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat Ve İthalat İlişkisi: Türkiye İçin Nardl Yaklaşımı İle Örnek Bir Uygulama. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 268-299.

Şimşek, N. (2005). *Endüstri-İçi Dış Ticaret Türkiye'nin Endüstri-İçi Dış Ticaretinin Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tezel, Yahya S. (2020). Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (2. Baskı). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Topaloğlu, G. (2018). Avrupa Birliği'nden Ayrılma Hakkı ve Brexit Süreci. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(34), 341-365.

Topcu, E. (2017). *İhracata Dayalı Büyüme Hipotezine Yeni Bir Yaklaşım: Türkiye Ekonomisi Üzerine Sektörel Bir Uygulama*, T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Türkmen, S., ve Özbek, S. (2021). İhracat Büyümenin İtici Gücü mü? Gelişmekte Olan Ülkelerden Kanıtlar. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(2), 1470-1484.

Utkulu, Utku.(2003). Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları. D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi, 18 (1), s:45-61.

Uygur, E. (2010). The Global Crisis And The Turkish Economy, 2010/3. Discussion Paper. Turkish Economic Association, Ankara

Ünsal, E. (2007). İktisadi Büyüme, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Yağmur Aydın H. (2021). "Gelişmiş Ülkelerin Kalkınma Sürecinde Uyguladıkları Dış Ticaret Politikaları: Güney Kore ve Türkiye Karşılaştırması", T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yaşa, M. (1980). Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi: 1923-1978. İstanbul, Akbank
Kültür Yayınları.

Yılgör, M., Karahan, Ö., & Öndes, H. (2021). Türkiye’de İhracat ile Ekonomik Büyüme
Arasındaki Etkileşimin Analizi. İzmir İktisat Dergisi, 36(3), 555-565.

Yılmaz, Ş. E. (2016). *Dış Ticaret Kuramların Evrimi*. Ankara: Elif Yayınevi.

Yiyit, M. (2011). *Türkiye’de 1980 Sonrasında İhracata Dayalı Büyüme Modeline
Geçilmesinin İşsizliğe Etkilerinin Küreselleşme Bağlamında İncelenmesi*, T.C. Süleyman
Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Yükseler, Z. (2009). Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler
Dengesi Uyumu. Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını.

Zahonogo, P. (2016). Trade and Economic Growth in Developing Countries: Evidence From
Sub-Saharan Africa. *Journal of African Trade*, 3(1-2), 41-56.

Zuniga, H.C. (2000). *Export-led growth in Honduras and the Central American Region*,
Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, Yüksek Lisans Tezi.

Zhabynets, O. (2020). The Cities of the Western Region of Ukraine in International Trade in
Services: Trends and Prospects of Development.